

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ
УКРАЇНСЬКА ШКОЛА АРХЕТИПКИ**

**АРХЕТИПКА І ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ:
СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ**

**Збірник наукових праць переможців і кращих авторів
Сьомого міжнародного конкурсу молодих учених**

**КИЇВ
НТЦ «Псіхєя»
2019**

УДК 351/354(477)"2019"(082)

ББК 67.9(4Укр)401я43

A87

Схвалено Вченою радою Національної академії
державного управління при Президентові України

Експертна колегія:

Тетяна Данилова, канд. філос. наук, доц. (Україна);
Володимир Козаков, д-р держ. упр., проф. (Україна);
Андрій Мартинов, д-р іст. наук, проф., с. н. с. (Україна);
Катерина Меркотан, канд. політ. наук (Польща);
Володимир Патраков (Казахстан);
Наталія Чернюк, д-р соціології (Франція);
Геннадій Шкляревський, д-р іст. наук, проф. (США)

A87

Архетипіка і публічне управління: стратегії сталого розвитку в умовах цивілізаційних зрушень [Текст] : зб. наук. пр. переможців і кращих авторів Сьомого міжнар. конкурсу молодих учених ; 10-11 трав. 2019 р., Львів, Україна / за наук. ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : Псіхея, 2019. – 80 с.

ISBN 978-617-7234-17-2

До збірника увійшли статті переможців і кращих авторів Сьомого міжнародного конкурсу молодих учених, фінал якого пройшов у рамках Десятого теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю «Архетипіка і публічне управління: стратегії сталого розвитку в умовах цивілізаційних зрушень» (30 квітня – 11 травня 2019 р., Німеччина, Швейцарія, Франція, Чехія, Польща, Україна).

УДК 351/354(477)"2019"(082)

ББК 67.9(4Укр)401я43

© Українська школа архетипіки, 2019

ISBN 978-617-7234-17-2

ЗМІСТ

До читача

Борис ПАТОН5

Архетипіка і публічне управління:

стратегії сталого розвитку в умовах цивілізаційних зрушень

Олена АНТОНЮК. Архетипи формування місцевих бюджетів
в умовах децентралізації6

Олексій БОБРОВСЬКИЙ. Конструювання архетипів української молоді
із застосуванням «універсального епохального циклу»
і комп'ютерних ігор12

Євгенія КОНОТОПЕЦЬ. Стратегії сталого розвитку в умовах
цивілізаційних зрушень: кейс сучасної України (архетипний підхід)21

Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО. Архетипна складова стратегії розвитку
інституційних мереж в контексті забезпечення національної безпеки29

Аліна ПЕТРОВСЬКА. Економічні інструменти екологізації економіки
(архетипний підхід).....40

Олег РОГУЛЬСЬКИЙ. Професійне навчання посадових осіб
місцевого самоврядування в контексті забезпечення сталого розвитку
територіальної громади: архетипний підхід.....47

Олег СЕРНЯК. «Демонополізація» вищої освіти як складова
національної безпеки України (архетипний підхід)55

Аліна ЯСІНСЬКА. Місцеві вибори-2010 і 2015 як відображення
стійких архетипів українського політикуму на регіональному рівні:
на прикладі Харківської області64

Українська школа архетипіки76

TABLE OF CONTENTS

To the reader

<i>Borys PATON</i>	5
--------------------------	---

Archetypes and public administration: strategies for sustainable development in the context of civilizational changes

<i>Elena ANTONIUK</i> . Archetypes of local budgeting in the context of decentralization	6
---	---

<i>Oleksii BOBROVSKIY</i> . Designing archetypes of Ukrainian youth using the universal epochal cycle and computer games	12
---	----

<i>Yevghenia KONOTOPETS</i> . Strategies for sustainable development in the context of civilizational changes: a case of modern Ukraine (archetypal approach)	21
---	----

<i>Vitalii OMELIANENKO</i> . The archetypal component of the development strategy of institutional networks in the context of national security	29
--	----

<i>Alina PETROVSKA</i> . Economic instruments for green economy: archetypal approach	40
---	----

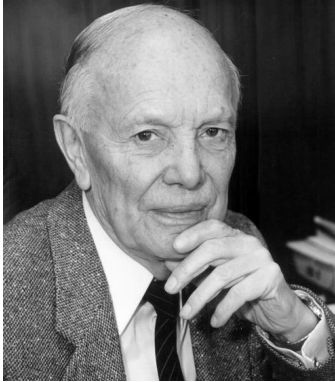
<i>Oleh ROHULSKIY</i> . Training of local government officials in the context of ensuring the sustainable development of the territorial community: archetypal approach	47
---	----

<i>Oleh SERNIAK</i> . "Demonopolization" of higher education as an integral part National security of Ukraine (archetypal approach)	55
--	----

<i>Alina IASINSKA</i> . Local elections 2010 and 2015 as a reflection of the stable archetypes of the Ukrainian political at the regional level on the example of the Kharkiv region	64
--	----

Ukrainian school of archetypes	76
---	----

**Глибокошановні учасники Форуму
Української школи архетипіки!**

Від імені Національної академії наук України та від себе особисто сердечно вітаю організаторів та учасників наукового Форуму Української школи архетипіки з початком роботи!

Сьогодні українська держава переживає складний період її існування. Численні виклики, які постають перед країною в цілому і українською наукою зокрема, потребують нових зважених підходів до їх вирішення.

Важлива роль у процесах державотворення належить вітчизняній науковій та інтелектуальній еліті, яка завжди відігравала в українському суспільстві особливу роль – духовного, культурного, морального провідника, була, не побоюся цього слова, сумлінням нації.

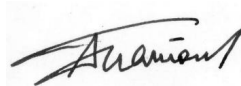
Попри всі труднощі, які переживає українська наука, їй є чим пишатися: високі досягнення у ній стали результатом копіткої, наполегливої (іноді й виснажливої) праці, яка потребувала максимальної концентрації зусиль, часом – готовності до самопожертви задля досягнення поставленої мети. Цілком очевидно, що без фундаментальних наукових досліджень не може бути ані технологічної реконструкції виробництва, ані остаточного відновлення української культури, ані зміцнення позицій України на міжнародній арені.

Впевнений, що обговорення проблем розвитку фундаментальних і прикладних досліджень, нових технологій, актуалізації гуманітарного дискурсу та слушні пропозиції, висловлені в його ході, матимуть вагоме значення для справи становлення й розбудови незалежної України.

Бажаю всім учасникам Форуму творчого натхнення, плідної праці та нових ґрунтовних наукових здобутків!

Президент Національної
академії наук України,
академік НАН України

30 квітня 2019 р.
Київ, Україна

 Б. Є. Патон

АРХЕТИПІКА І ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ

УДК 336.14(477.44)

Олена АНТОНЮК
*студентка факультету менеджменту та права
Вінницького національного аграрного університету*

АРХЕТИПИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто архетипи формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Визначено досягнення реформи місцевого самоврядування стосовно ефективності управління бюджетними ресурсами об'єднаних територіальних громад. Виокремлено проблемні аспекти фінансового забезпечення виконання функцій органами місцевої влади. Запропоновано шляхи удосконалення територіальної організації влади на засадах децентралізації та побудови фінансово самодостатніх територіальних громад.

Фінансова самостійність місцевих бюджетів передбачена відповідними правовими нормами Бюджетного кодексу України. З реалізацією окремих кроків бюджетно-податкової децентралізації також було розширено фінансову самостійність місцевих бюджетів через установлення єдиних нормативів відрахувань від загальнодержавних податків, відміну системи індикативного планування Міністерством фінансів України показників місцевих бюджетів, формування єдиного кошика доходів загального фонду та розширення джерела його наповнення, формування та введення в дію системи вирівнювання податкової спроможності території тощо.

Ключові слова: архетипи, місцеві бюджети, бюджетні надходження, місцеве самоврядування, бюджетна децентралізація.

Постановка проблеми. Місцеві бюджети територіальних громад є важливою складовою фінансової системи держави. Їхнє ефективне функціонування, зокрема належний перерозподіл фінансових ресурсів місцевого самоврядування створює передумови для успішної діяльності не лише підприємств та установ окремого населеного пункту, району, області, регіону, але й країни загалом.

На жаль, останнім часом у більшості місцевих бюджетів спостерігається низький рівень власних та закріплених джерел доходів, що не дозволяє забезпечити достатню фінансову незалежність муніципалітетів. Крім того, місцеві бюджети нині не фінансують навіть найнеобхідніших потреб місцевих громад і територій.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Питанням місцевих бюджетів досліджували С. Буковинський, О. Василик та К. Павлюк, Л. Джошуа та

Ю. Джигир, В. Кравченко, П. Мельник, Н. Осадчук, С. Юрій.

Відаючи належне значному доробку науковців та враховуючи важливість результатів останніх, необхідно зазначити, що і досі в умовах децентралізації влади в Україні актуальним залишається питання удосконалення законодавчого забезпечення процесу формування фінансово-спроможних територіальних громад, що виникають у процесі їхнього добровільного об'єднання.

Метою статті є дослідження архетипів формування місцевих бюджетів та пошук шляхів підвищення рівня фінансової спроможності територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Архетипи, згідно з Юнгом, є формальними зразками поведінки, або символічними образами, на основі яких формуються конкретні, наповнені змістом уявлення, що відповідають у реальному житті стереотипам свідомості людини [13].

Оскільки у філософських концепціях, починаючи з давніх часів, архетипи розглядалися як основи соціального життя, то можна припустити, що бюджетна децентралізація деякою мірою і є основою соціального життя населення. Зростання прибутків певного органу місцевого самоврядування призводить до зростання рівня соціального забезпечення населення [1]. Саме через місцеві фінанси формуються відносини органів самоврядування майже з усіма підприємствами, установами, що розміщені на їхній території та населенням [8, с. 10].

Складна політична та соціально-економічна ситуація в Україні свідчить про необхідність здійснення децентралізації бюджетних повноважень з метою узгодження інтересів територіальних громад та держави. Однак децентралізація приховує в собі й багато загроз, без урахування яких можна отримати негативні наслідки для економіки країни.

Децентралізація – процес передачі повноважень і бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування. Децентралізація бюджетних повноважень лежить в основі бюджетного федералізму, який, як засвідчує практика, є найбільш ефективним механізмом, що дозволяє узгодити інтереси учасників бюджетного процесу – регіонів-донорів і регіонів-реципієнтів, місцевих бюджетів і державного бюджету.

Отже, бюджетний федералізм, як і децентралізація бюджетних повноважень, передбачає закріплення на законодавчому рівні прав на отримання доходів та здійснення видатків за усіма ланками бюджетної системи, а сформована модель бюджетного федералізму – чітку відповідності доходів та видатків місцевих бюджетів, що сприятиме зменшенню обсягів трансфертів і зосереджуватиме кошти державного бюджету на виконанні завдань розвитку країни.

Історію виникнення бюджетного самоврядування прийнято пов'язувати з німецьким містом Магдебург, у якому у 1188 р. почали діяти власні системи міського самоврядування. В Україні Магдебурзьке право з'явилося в кінці XII ст. у результаті запрошення німців королем Данилом, які організували за наданим Данилом правом самоврядні громади (війтівства) із самостійними адміністративними та судочинними структурами у Львові, Луцьку, Перемишлі та інших містах. Етапи розвитку місцевих бюджетів України наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Етапи розвитку місцевих бюджетів України

Періоди (роки)	Соціально-економічні передумови	Характеристика явищ
1864-1917	Організаційне оформлення перших органів місцевого самоврядування – земств, окреслення кола їхніх питань	Визначення напрямів витрачання коштів земських бюджетів, дохідних джерел, формування та вдосконалення місцевого оподаткування
1918-1930	Відновлення інституту місцевих фінансів і місцевих бюджетів	Законодавче оформлення місцевих бюджетів, засад їхнього функціонування, впорядкування місцевого оподаткування, процедур бюджетного процесу, механізму надання субсидій, вдосконалення структури доходів і видатків місцевих бюджетів, забезпечення їхньої бездефіцитності, визначення засад бюджетного регулювання
1930-1959	Зміцнення адміністративно-командних методів управління, централізація бюджетної системи, обмеження прав місцевих рад у використанні коштів місцевих бюджетів, пошуку додаткових дохідних джерел, справлянні місцевих податків і зборів тощо	Зростання обсягів місцевих бюджетів, збільшення їхньої залежності від державного бюджету, включення місцевих бюджетів до держбюджету, зміни в дохідній базі після податкової реформи, переважне використання в бюджетному регулюванні методу відсоткових відрахувань від загальнодержавних доходів, скорочення переліку місцевих податків і зборів
1960-1990	Послаблення централізованого управління, зміцнення демократичних засад, економічна реформа, розширення прав місцевих рад, удосконалення їхньої взаємодії з підприємствами, що діяли на їх території	Удосконалення бюджетного права, зміни в структурі доходів місцевих бюджетів, піднесення ролі платежів з прибутку, зміни в бюджетному процесі, бюджетних взаємовідносинах, використання госпрозрахунку і нормативних методів у бюджетному плануванні
Із 1990	Відновлення місцевого самоврядування, зміцнення позицій місцевих рад	Законодавча регламентація бюджетних відносин, системи оподаткування, бюджетного регулювання, формування зацікавленості місцевої влади у збільшенні доходів державного і місцевих бюджетів, ухвалення Бюджетного кодексу України

Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування у Україні», місцеві бюджети – це обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, їхніх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом і перспективним планом формування територій громад [2]. Економічна сутність бюджету полягає в розподілі й перерозподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки, верствами населення і територіями з метою підвищення ефективності економіки та добробуту громадян. За його допомогою держава надає суспільству блага й послуги,

які істотно впливають на рівень добробуту та якості життя. До таких благ належать оборона країни, національна безпека і правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо [10, с. 74].

Доходи місцевих бюджетів складаються з:

- податкових надходжень, тобто обов'язкових платежів, які надходять до бюджету внаслідок виконання платниками податкового законодавства;
- неподаткових надходжень, тобто доходів, що одержує держава від власності, підприємницької діяльності, фінансових санкцій та інших доходів, що не належать до обов'язкових податків, зборів та платежів;
- доходів від операцій з капіталом, тобто доходів бюджету у вигляді надходжень від продажу основного капіталу, дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, державних запасів товарів, землі та нематеріальних активів;
- трансфертів, тобто коштів, одержаних від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі [2].

Досягненням проведеної децентралізації є й те, що місцеві бюджети, в тому числі бюджети об'єднаних територіальних громад, є самостійними і не включаються до Державного бюджету України та інших місцевих бюджетів.

Запровадження нового механізму бюджетного регулювання змінило систему тотального збалансування місцевих бюджетів на горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень. Значна сума бюджетних коштів залишається в повному розпорядженні місцевих органів влади. Реформа міжбюджетних відносин стимулює територіальні громади ефективніше наповнювати свої кошториси, переходити на самозабезпечення й ощадно планувати свої видатки. Місцева влада самостійно вирішує, на які потреби витратити бюджетні кошти, що особливо важливо для розвитку об'єднаних територіальних громад [12].

Отже, процес децентралізації влади та реформування органів місцевого самоврядування має позитивні результати, але значна увага має приділятися все-таки розробці державних програм щодо підтримки розвитку територіальної громади та розбудови інфраструктури. Сьогодні рівень державної підтримки підвищився у 30 разів (рис. 1), що є досить позитивним результатом.

У 2017 р. найбільш пріоритетними напрямками державної підтримки була субвенція на соціально-економічний розвиток – майже 42 % від усіх виплат. Близько 33,5 % становила частка субвенцій, спрямованих на розвиток медицини в сільські місцевості, 30 % – виплати державного фонду регіонального розвитку. Частка коштів, виділених ЄС на підтримку секторальної регіональної політики, дорівнює 5,5 %.

Уже сьогодні територіальні громади створюють власні виконавчі комітети та органи самозахисту згідно з Конституцією України, у ст. 143 якої зазначено, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності, установлюють місцеві податки і збори відповідно до закону, забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їхніх результатів, утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснюють контроль за їхньою діяльністю, вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції [12].

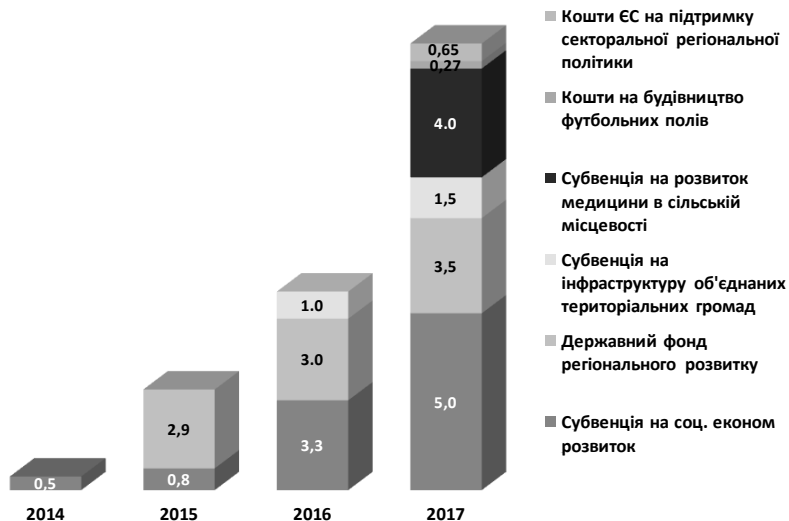

Рис. 1. Динаміка державної підтримки розвитку громад і розбудови інфраструктури [12]

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, бюджет є регулятором економіки, що відображає обсяги необхідних державі фінансових ресурсів, визначає конкретні напрями використання коштів, спрямовує фінансову діяльність держави. Бюджет впливає на соціально-економічні процеси шляхом вироблення бюджетної політики та використання бюджетного механізму.

Нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів і міжбюджетних відносин докорінно змінила бюджетну систему України та стала суттєвим кроком у проведенні реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади. У рамках реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні ведеться робота з формування спроможних територіальних громад. Бюджети органів місцевого самоврядування, що створюються згідно з перспективним планом формування територій громад, мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. У результаті буде забезпечено перехід від три- до двоступеневої бюджетної системи.

Важливою проблемою, наявністю якої стримує ефективність механізму формування і виконання бюджетів усіх рівнів в Україні, є переважання видатків бюджету над його надходженнями. При цьому дефіцит властивий як державному бюджету, так і місцевим бюджетам, а його негативний вплив виявляється в недофінансуванні таких життєво важливих галузей як охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство і соціальна сфера.

Список літератури

1. Артус М. М. Бюджетна система України [Електронний ресурс] / М. М. Артус, Н. М. Хижа. – Режим доступу : <http://www.infolibrary.com.ua/booksbook122.html>

2. *Бюджетний кодекс України* : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
3. *Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади* / [Н. В. Васильєва, Н. М. Гринчук, Т. М. Дерун та ін.] – К., 2017. – 119 с.
4. *Далевська Т.* Бюджетна децентралізація: передумови та напрями реалізації / Т. Далевська // *Світ фінансів*. – 2016. – Вип. 1. – С. 149–159.
5. *Про Державний бюджет України на 2018 рік* : Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>
6. *Казюк Я.* Експертний аналіз бюджетів ОТГ [Електронний ресурс] / Я. Казюк. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/news/10218>
7. *Доходи бюджету за січень-червень 2018 р.* [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files>
8. *Пелехата О. В.* Бюджет розвитку як інструмент сільської територіальної громади в реалізації бюджетної політики економічного зростання / О. В. Пелехата // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду в Україні* : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 6 (104). – С. 357-361.
9. *Свята І.* Про стан виконання місцевих бюджетів ОТГ Вінницької області за перше півріччя 2018 року [Електронний ресурс] / Інна Свята // Центр розвитку місцевого самоврядування. – Режим доступу : <http://lgdc.org.ua/branch/2/prostan-vykonannya-miscevyh-byudzhativ-otg-vynnyckoyi-oblasti-za-pershe-pivrichchya-2018>
10. *Старостенко Г. Г.* Бюджетна система : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, Ю. В. Булгаков. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 240 с.
11. *Овчаренко Т.* Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс] / Т. Овчаренко, А. Бочі, В. Поворозник // МЦПД. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_ormuvannya_vikon_budjet_final.pdf
12. *Pronko L.* Activities of united territorial communities as a body of local government in the conditions of power decentralization in Ukraine / L. Pronko, T. Kolesnik, O. Samborska // *Baltic Journal of Economic Studies*. – Vol. 4. – No 2.
13. *Юнг К. Г.* Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

Elena ANTONIUK

*Student of the Faculty of Management and Law,
Vinnytsa National Agrarian University*

ARCHETYPES OF LOCAL BUDGETING IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

The article describes the archetypes of the formation of local budgets in the context of decentralization. The achievements of the local self-government reform in terms of the effectiveness of management of the budget resources of the united territorial communities were determined. The financial capacity of the budgets of the joint territorial communities of the region is analysed. The problematic aspects of the financial provision of the execution of functions by the local authorities are singled out. The ways of improving the

territorial organization of power on the principles of decentralization and construction of financially self-sufficient territorial communities are proposed.

Currently, financial autonomy of local budgets is provided by the relevant legal norms of the Budget Code of Ukraine. The implementation of individual steps of fiscal decentralization also expanded the financial autonomy of local budgets through: the establishment of uniform norms of deductions from national taxes; the difference between the indicative planning system of the local budgets of the Ministry of Finance of Ukraine; formation of a single basket of general fund revenues and expansion of the source of its filling; formation and putting into operation of the system of equalization of the tax capacity of the territory, etc.

Keywords: archetypes, local budgets, budget revenues, local government, intergovernmental transfers, budget decentralization.

УДК 39:572.1/4:004

Олексій БОБРОВСЬКИЙ

*асистент кафедри прикладної математики та інформаційних технологій
Державного вищого навчального закладу
«Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»,
ORCID 0000-0001-7395-7477*

КОНСТРУЮВАННЯ АРХЕТИПІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ «УНІВЕРСАЛЬНОГО ЕПОХАЛЬНОГО ЦИКЛУ» І КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР

Розглянуто сутність основних понять і шляхів становлення та розвитку нового міждисциплінарного напрямку наукових досліджень – соціальної архетипіки (архетипів колективного несвідомого) як психологічного підґрунтя становлення та розвитку суспільства, його національно-культурної ідентичності. Розроблено візію стосовно архетипного взаємозв'язку між свідомістю окремих особистостей і суспільною свідомістю в цілому, впливу архетипів колективного несвідомого на здатність людини до самовираження, самоствердження і набуття нового демократичного світогляду, на який здійснюють свій вплив як генетична спадщина людини, так і архетипи колективного несвідомого, що позначають себе від дитячого віку.

Розглянуто можливості теоретико-методичного конструювання «архетипу української молоді», починаючи з першооснов її життя. За основу такої реалізації взято вітчизняну аналітико-синтетичну модель «Універсального епохального циклу». Згідно цієї моделі життєвий шлях людини розглядається за періодами, сукупність яких, власне, й становить міні-модель «життєвого циклу людини». Означений підхід доповнюється особливостями та загальним змістом «архетипних складників», що виявляють себе на кожному етапі життєвого шляху людини.

Обґрунтовано доцільність створення каскадного процесу розробки і запровадження комп'ютерних ігор як інструмента моделювання розумових здатностей і пси-

хологічних якостей особистості на кожному етапі життєвого шляху людини. Метою ігор пропонується обрати розвиток духовності, соціальності, патріотизму та інших важливих суспільних цінностей особистості. Конструювання соціальних процесів пропонується здійснювати із врахуванням принципів спадкоємності, взаємозв'язку, конкретних умов життя і особливостей етапів соціалізації людини та їх спрямування на досягнення цілей розвитку суспільства і послідовного зростання складності завдань з використанням інноваційних методів їх вирішення в контексті сталого розвитку країни.

Для розробки такого «інтелектуального алгоритму» інноваційних технологій створення підтримки розвитку «архетипу української молоді» пропонується залучити фахівців різних галузей знань, які найбільш чутливі до розуміння глибинної (психосоціальної або архетипної) сутності молодіжної вікової когорти.

Ключові слова: теорія соціальної архетипіки, структура елементів архетипу, архетипне середовище, архетип молодих українців, «Універсальний епохальний цикл», комп'ютерні ігри.

Постановка проблеми. Складний і суперечливий рух України до Європейського співтовариства потребує національної згуртованості, взаєморозуміння, громадської солідарності, готовності до конкретних дій щодо збереження і нарощення соціальних цінностей і економічного добробуту. Особлива роль у русі країни до майбутнього і його сталості належить молоді, яка сьогодні перебуває під впливом багатьох викликів, більшість з яких зосереджена всередині країни. Вони полягають у невідповідності життєвих цінностей, уподобань, потреб і ступеня їх задоволення критеріям соціальної захищеності і соціального розвитку та умовам забезпечення економічних потреб порівняно із розвинутими країнами світу.

Як наслідок, серед молоді країни спостерігається відсутність стійкої консолідації при виникненні негараздів різної природи, сумнівними стають відданість, ініціативність і добровільність участі у вирішенні існуючих проблем; зменшується прояв гордості, патріотизму прийнятний українцям. Зазначені аспекти засвідчують необхідність підвищення уваги до соціалізації молоді, надання їй належного статусу у вирішенні суспільних справ і управлінні державою. Відродженню і розвитку української молоді може сприяти створення своєрідного «архетипного середовища», поетапно-послідовного збагачення її духовності, гармонізація молодіжної свідомості з відповідними архетипами колективного несвідомого, а світогляду, культури і професіоналізму – з її участю у вирішенні проблем державотворення та ступенем зростання інтелектуального капіталу як психоенергетичного джерела особистісного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема вивчення розумових здібностей людей, своєрідних архетипних програм була сформульована в працях зарубіжних учених: німецького філософа Іммануїла Канта, австрійського психіатра і психолога Зигмунда Фрейда, швейцарського психолога і філософа Карла Гюстава Юнга та їх послідовників [1; 2; 3; 4]. Але вони розглядали розвиток розумових здібностей людини під кутом генетичних факторів. Наукове узагальнення, розвиток і методологічні підходи до практичного застосування теорії соціальної архетипіки в українському суспільстві представлено в працях вчених Е. А. Афоніна [5; 6] О. В. Сушій [9], Т. В. Бельскої [10; 11] А. Ю. Большакової [12], О. А. Донченко [13];

15], О. Ю. Амосова і Н. Л. Гавкалової [16], В. В. Друк [14], В. М. Козакова [18] та багатьох ін. [17], які визначили ключові чинники формування зрілого архетипічного підгрунтя людей як учасників спільної діяльності і їх впливу на процеси розвитку. Ці чинники широко використовуються в наукових дослідженнях, системах освіти і практиці діяльності не тільки в Україні, а і за її межами. Була створена і успішно функціонує українська школа архетипіки – УША. Водночас складність, новизна і різноманітність питань теорії соціальних архетипів створюють певну епізодичність досліджень, які не охоплюють усі сфери її можливого використання. Останнє стоїть дослідження питань становлення стійкого архетипу молодих українців, що актуалізує пошук можливостей його створення.

Мета статті – з'ясувати можливості реалізації теорії соціальної архетипіки у створенні умов становлення та розвитку особистості представників української нації. Знайти відповідь на питання – як сформувати в українському суспільстві архетип української молоді, який стане активним інтегруючим фактором і фундаментом розвитку соціального капіталу українців, який здатен виразити їх ідеологію, цілі і забезпечити динамічний рух прогресивного розвитку Української держави.

Виклад основного матеріалу. Для України ХХІ ст. почалось із визначення існуючих проблем соціального розвитку, що зумовило зміну соціальної поведінки її населення внаслідок усвідомлення змін у суспільному устрої, участі в суспільних справах, появи нових сумнівних можливостей самозабезпечення і розвитку. Ця тенденція стала спостерігатись і серед молоді. Проте здатність до сприйняття людьми змін у навколишньому середовищі не приходить одночасно зі змінами, для цього потрібен певний час і створення необхідних умов для їх відродження. Як стверджував І. Кант «... спираючись на одвічні й незмінні закони самого розуму необхідно проводити дослідження, предмет якого не може бути байдужим для людської природи» [1, с. 11] (переклад автора – О. Б.). З. Фрейд запропонував концепцію психоаналізу людини і визначив структуру її психіки, яка, на його думку, складається із передсвідомого, свідомого і несвідомого. У характері передсвідоме являє собою зміст душевного життя, яке може легко стати усвідомленим – емоції, мислення, пам'ять, воля. Свідоме – це особисте сприйняття зовнішнього світу, а несвідоме – це інстинкт, та частина психіки, де концентруються несвідомі бажання, що витісняються зі свідомості. У характері особистості він визначив три складники: «Я», «Над-Я», «Воно». «Я» формується із застосуванням принципу реальності, «Над-Я» розвивається на основі принципів усвідомлення норм моралі і цінностей, яких дотримується суспільство, «Воно» формується на основі принципів задоволення і неконтрольованих потягів (чи ваблення). К. Юнг, досліджуючи компоненти структури людської психіки, ввів поняття «архетип», «архетипна структура особистості», які відображають здатність до певного типу уявлення себе, світу і накопиченого людського досвіду [3]. Наголошуючи на великій кількості архетипів, К. Юнг, Е. Дюркгайм, Л. Леві-Брюль [4] розглядали їх як компоненти соціальної еволюції – «стимулятори» та «дестимулятори» розвитку і як «регулятори» його налаштування. Але при цьому не враховувалось значення соціальних чинників на формування поведінки людей (виховання, оточення, рівень освіти, умови життя, професійна приналежність, вплив на поведінку з боку соціуму). Тому важко погодитися з висновками З. Фрейда стосовно того, що для розвитку людини головне – інша

людина, а не предмети, які її оточують. На сучасному етапі соціально-економічних перетворень у суспільстві для людини важливими є усі чинники, які впливають на її психологічний стан, взаємовідносини в соціумі, самопочуття, а також соціальні, економічні, культурні, екологічні, політичні та інші чинники. У різноманітних соціальних процесах беруть участь сотні і тисячі архетипів за різними ознаками, які за певних умов можуть згуртуватися, інтегруватися і спільно діяти на засадах колективного несвідомого.

Сьогоднішній стан української молоді не можна вважати наближеним до українського архетипу молодого свідомої освіченої особи, що має надійні історичні корні, розвинуті й усталені риси українського народу, якості цілісної соціальної особистості, на яку можна покласти надії у розвитку майбутнього Української держави. Тобто можемо констатувати, що надійний і міцний архетип української молоді поки не створений. Так, молоді дипломовані фахівці, які в період навчання не отримують належної підготовки в майбутній сфері діяльності після захисту диплому чи магістерських робіт мають мізерну можливість працевлаштування за здобутою спеціальністю, не мають віри в можливість власного розвитку в рідній країні. Усвідомлення відсутності умов для самореалізації і здійснення мрії, до якої вбудовувався шлях під час навчання штовхає молодь до пошуку «власного щастя» у більш розвинутих країнах. На досягнення своїх амбітних планів витрачається багато часу. Непомірно тривале самовизначення і самоутвердження призводить до занепаду соціального капіталу, зневіри у власних силах як окремих особистостей, так і цілих угруповань, знижує ціннісні орієнтири українського суспільства. Пов'язаність з долею свого народу, прагнення створити гідні умови життя у своїй країні, вибір ролі творця власного і суспільного майбутнього – це ті необхідні риси й характерні особливості людини, які повинні цінуватися суспільством і державою, виховуватися, підтримуватися й стимулюватися для збереження української нації.

Утім, сьогодні держава певним чином піклується про молодь. Здійснюються заходи з підтримки молоді сім'ї при народженні дитини, при наданні кредитів для побудови житла, надаються субсидії на побудову комунального житла та інше. Але, на жаль, при цьому не враховуються моральні цінності, інтелект людини, наявність бажання підвищити активність у спільній діяльності, розвинути власні якості, необхідні для підвищення соціальної свідомості, яка потрібна для активного українця, бажання створення умов для покращення спільного життя. Тому необхідним є створення молодіжного прошарку людей з архетипним ядром, яке буде відображати не тільки індивідуальну, а й спільну природу, узагальнений досвід попередніх поколінь, охоплювати надособистісний універсальний зміст і виступати ідеологічним підґрунтям життя людей. Це архетипне ядро можна розглядати як історичний фундамент менталітету українського народу, його культури, людської гідності, поваги і гармонії відносин, що сприятиме розвитку соціальної спільності народу, внутрішньому поведінковому колективному контролю, зменшенню і нівелюванню небажаного прояву «колективного несвідомого», збільшенню соціального прошарку свідомого «Я» і «Над-Я». Змістовне наповнення архетипного ядра повинно базуватися на кращих рисах української нації і розробці відповідних сучасному українському суспільству архетипних моделей молоді. Це потребує створення теоретико-методичних основ і механізмів побудови архетипів українців цільової спрямовано-

сті, конструювання соціальних технологій їх становлення і гармонійного розвитку. Опанування процесів засвоєння людиною індивідуальних і колективних основ соціального життя і розуміння власних інтелектуальних можливостей у контексті архетипної концепції являє собою багаторівневий наскрізний процес. Його можна уявити як невинний потік великої кількості уявлень, символів, ситуацій, знань та інформації в соціальному просторі буття людини нерозривних і тісно пов'язаних між собою спорідненими цілями розвитку, який розвиває свідомість людини. Цей впливовий потік бере початок від дошкільного віку і охоплює шкільний, освітньо-професійний період, професійне життя і навіть пенсійний період [6, с. 14].

Визначення поетапних особливостей формування архетипів людини і чинників впливу на становлення української молоді можливе за допомогою використання аналітичної моделі «Універсального епохального циклу», запропонованого українськими вченими Е. Афоніним і А. Мартиновим [6, с. 44-52]. Цикл включає чотири фази: революція, інволюція, коеволюція і еволюція. Якщо розглянути життєвий шлях людини, то він також складається з окремих етапів: дитинство, отрочество, юнацтво і етап професійної і людської зрілості. І хоч етапи циклу людського існування відмінні за змістом і коротші за часом, вони наповнені глибоким змістом, перебувають під впливом історичних умов існування країни, містять у собі необмежені змінювані можливості індивідуальних і колективних процесів становлення й закріплення архетипів особистості. На кожному етапі життя змінюються умови їх набуття і збереження.

У дитячому (дошкільному) віці світосприйняття навколишнього середовища формується на основі відчуття любові, уваги з боку батьків, рідних, вихователів; знайомства з казковими героями, їх поведінкою. У цьому віці йде несприйняття зла, немилосердя, несправедливості, байдужості і недовіри. У дитинстві виховуються такі риси, як: доброта, співчуття, бажання прийти на допомогу, зробити гарний вчинок, потоваришувати. Як принцип для наслідування обираються батьки і казкові герої. Зароджуються паростки мрій про власну вольову характеристику в дорослому житті. На рівні особистого несвідомого у період з 1 до 3 років у дитини вперше починає виокремлюватися лінія власного «Я».

У молодшому шкільному віці (6–10 років) вплив казкових героїв поступово зменшується і мрії школярів майже не пов'язуються з казковими героями. Формується власне розуміння майбутнього, створюється уявлення про опанування необхідних знань і якостей для уявної професії. У цей період починає активно формуватись «Я» і «Над-Я», розуміння їх впливу на досягнення власної ідентичності з навколишнім середовищем.

У середньому віці (10–15 років) домінує формування духовних рис характеру і моральності, індивідуалізуються і з'являються схильності до самозаглиблення, прагнення до самостійного прийняття рішень, волелюбності й особистої свободи, формуються певні норми поведінки, більш конкретно визначається вибір майбутньої професійної діяльності.

Інтенсивно формується світогляд у старшому шкільному віці (15–17 років), поглиблюється розуміння природних і фундаментальних законів дійсності, набуваються нові знання у світі майбутніх професій в умовах їх прояву та існуючих можливостей їх опанування. З'являється розуміння меж, обмежень і можливостей

власного розвитку. Урізноманітнюються напрями духовного розвитку, формується цілеспрямована воляова готовність діяти в обраному напрямі, укріплюється соціальне моделювання майбутнього життєвого статусу, активно формується «Над-Я».

У студентському віці (17–22 років) починає активно розвиватися і в подальшому впливати на життя (22–29 років) колективне несвідоме. Знайомство зі студентською молоддю старших курсів, спілкування з однокласниками, формування соціальних груп за інтересами, налаштування на опанування обраної професії формують розуміння конкурентних переваг і рис лідерства, з'являється прагнення змагатися за певне місце і самоствердження в студентському соціумі. На цьому етапі виявляються здатності і прагнення до виконання ролі керівники чи ролі підлеглого чи ролі виконавця. У новому світі розкривається історичне минуле. Більш чітким стає уявлення про власне майбутнє, очікувані й інноваційні зміни моральності і духовності нації, її спадкоємність, соціальність, працездатність, прихильність до захисту гідності, самостійної, соціальної й економічної захищеності, здатності до подолання труднощів і віри у власне захищене майбутнє. Укріплюється ідеологія українського патріотизму.

На цьому етапі можна констатувати, що архетип (архетипні механізми) молоді професійно освіченої людини сформувався, але структура його елементів «Я», «Над-Я» і колективне несвідоме перебувають у стані подальшого розвитку. Їх зміст може змінюватися і по-різному виявлятися в певних життєвих ситуаціях.

Очевидно в процесі професійного життя індивідуальне несвідоме людини може бути суттєво зміненим, і цей період потребує ще більшої уваги. Якщо молода людина залишається сам-на-сам зі своїми проблемами, вона здатна потрапити під вплив різних обставин життя і суттєво змінити своє індивідуальне «Я» й індивідуальне несвідоме, що матиме свої наслідки.

Вищезазначене засвідчує, що в процесі індивідуального розвитку завжди є місце конструюванню архетипів української молоді, як повинно бути під контролем суспільства і держави і привертати до себе увагу фахівців старшого покоління, які зустрічаються на шляху становлення молоді. Необхідно створити національну стратегію виховання нового покоління українців для продовження прийнятих і розробки нових реформ України. Її ключовим завданням повинно стати визначення якомога більшої кількості видів архетипів сучасної молоді і створення уявлення про їх структуру і умови для оптимального розвитку. Повинні бути створені і відповідні інституції для розробки і контролю за реалізацією концепції відродження української молоді, які складатимуться з фахівців і матимуть необхідне фінансове і матеріальне забезпечення.

Одним із важливих інструментів реалізації процесу виховання й укріплення архетипів молодого українця повинні стати інформаційні технології і комп'ютерні ігри. Використання сучасних інформаційних комп'ютерних технологій стало сьогодні одним із найдинамічніших напрямів розвитку науки і техніки. Комп'ютерні технології здатні створити широкі можливості для активізації і розвитку інтелектуального капіталу людей шляхом моделювання, конструювання і реалізації процесів соціалізації особистості, в тому числі в опорі на архетипи колективного несвідомого, властивих молодому поколінню.

Слід зазначити, що на сучасному етапі врахування й оцінка архетипного скла-

дника розвитку особистості певним чином присутня: в освіті і професійній діяльності; в управлінні для визначення психологічної сумісності людини з іншими людьми; при формуванні проектних команд; у медицині при визначенні психічного стану людини; у спорті при опануванні технології зростання професійної майстерності та при вирішенні інших проблемних питань.

Сьогодні в країні існує велика кількість комп'ютерних ігор, але переважаюча більшість їх сюжетів налаштовані на отримання гострих відчуттів, на відпочинок, опанування новими знаннями чи практикою та заробляння грошей. Під час дослідження проблеми розвитку архетипу молодих українців цілком доречною є постановка питання щодо створення банку «інтелектуальних ігор» для кожного віку із чітко виокремленими психодіагностичними, тренінговими та іншими допоміжними цілями задіяння «архетипного підґрунтя» і можливостей для соціалізації громадян молодіжного віку. Мова йде про створення ігор, спрямованих на інтелектуальний і соціальний розвиток потенціалу молоді, який стимулюватиме їх внутрішню творчу активність і водночас розвиватиме й упорядковуватиме ринок комп'ютерної продукції України, здатний стати цікавим для вирішення соціальних проблем розвитку молоді і бізнесу як в нашій країні, так і за її межами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Теорія психосоціального аналізу і архетипіки колективного несвідомого містить у собі великий потенціал для подальшого глибокого осмислення сутності людини, її культури і соціальної поведінки в процесі становлення, розвитку і, власне, поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Виховання соціально зрілої молоді, здатної до осмислення себе і світу, історичного досвіду і еволюції, сучасності, а також усвідомлення ролі і місця архетипів колективного несвідомого в сучасному – постмодерному світі дозволить поглибити людське порозуміння, посилити тенденції до об'єднання і спільної діяльності людей спорідненої природи за їх духовністю, культурою, соціальною поведінкою, інтересами. Адже спільне бачення і творення майбутнього збільшує суспільну силу і енергетику людей, їх соціальний капітал, активізує його можливості для досягнення сталості розвитку.

Гармонізація процесу становлення, відтворення і розвитку психосоціальної (архетипної) природи української молоді сприятиме суттєвому зниженню конфліктності в суспільному середовищі, дозволить «конвертувати» архетипний потенціал колективного несвідомого у здатність та бажання молоді включатись у вирішення суспільних проблем на рівні місцевого самоврядування ту суспільства в цілому.

Подальші дослідження і вирішення зазначеної проблеми, на наш погляд, лежать у площині: дослідження структури і змісту складників архетипів української молоді, суміжних за етапами її життєвого шляху; визначення психосоціальних типів молодіжних груп і гармонійно прийнятних для них сфер життєдіяльності, сумісності і спрямованості їх поведінки в колі «керівник – підлеглий – виконавець»; дослідження загальних рис і професійних особливостей діяльності молодіжних учасників соціальних проектів; розробки ігрових комп'ютерних технологій діагностики та оцінювання архетипного підґрунтя життєдіяльності молоді; дослідження інших суміжних питань становлення зрілого психосоціального типу українця.

Список літератури

1. *Кант И.* Собрание сочинений в 8 т. / И. Кант ; пер. с нем. – М. : Чоро, 1994. – 4592 с.
2. *Freud S.* Das Ich und das Es / S. Freud. – Режим доступу : <http://www.psychanalyse.lu/Freud/FreudIchEs.pdf>.
3. *Юнг К. Г.* Сознание и бессознательное / К. Г. Юнг. – М. : Академический Проект, 2009. – 188 с.
4. *Юнг К. Г.* Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 343 с.
5. *Афонін Е. А.* Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики і управління / Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський [та ін.]. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265–289.
6. *Афонин Э. А.* Великая коэволюция: глобальные проблемы современности: историко-социальный анализ / Э. А. Афонин, А. М. Бандурка, А. Ю. Мартынов. – К. : Парламентское изд-во, 2003. – 384 с.
7. *Благодетелева-Вовк С.* Качественные и количественные методы выявления архетипов / Светлана Благодетелева-Вовк // Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. – 2011. – Спец. вип. – С. 6–11.
8. *Новаченко Т. В.* Архетипова парадигма авторитету керівника в державному управлінні / Т. В. Новаченко. – Ніжин–Київ : Вид. Лисенко М. М., 2013. – 320 с.
9. *Суший О. В.* Психосоціальна культура державного управління / О. В. Суший. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.
10. *Бельська Т. В.* Влада і суспільство: архетипний підхід / Т. В. Бельська // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – 2015. – Вип. 10-11. – С. 200–213.
11. *Бельська Т. В.* Архетипні концептуальні засади становлення і розвитку глобального громадянського суспільства / Т. В. Бельська // Публічне управління : теорія та практика : зб. наук. пр. – 2014. – Спец. вип. – С. 14–22.
12. *Большакова А. Ю.* Архетип – концепт – культура / А. Ю. Большакова // Вопросы философии. – 2010. – № 7. – С. 47–57.
13. *Донченко О. А.* Архетиповий менеджмент / О. А. Донченко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.
14. *Друк В.* Архетипи комунікативної діяльності як основа сталих відносин держави і суспільства / Вікторія Друк // Публічне управління : теорія та практика: зб. наук. пр. – 2015. – № 1 (спец. вип.). – С. 24–27.
15. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення) / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
16. *Амосов О. Ю.* Симбіоз інституційних засад та архетипіки публічного управління / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова // Публічне урядування. – 2016. – № 2 (3). – С. 15–22.
17. *Суший О. В.* Теоретичні засади соціальної архетипіки / О. В. Суший // Публічне урядування. – 2016. – № 3 (4). – С. 168–180.
18. *Козаков В. М.* Українська ментальність як архетипний фактор гармонізації суспільно-владних відносин / В. М. Козаков // Публічне урядування. – 2017. – № 3 (8). – С. 127–135.

Oleksii BOBROVSKYI

Assistant of Applied Mathematics and Information Technologies Department,
State Higher Educational Institution

‘Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture’,

ORCID 0000-0001-7395-7477

DESIGNING ARCHETYPES OF UKRAINIAN YOUTH USING THE UNIVERSAL EPOCHAL CYCLE AND COMPUTER GAMES

The essence of the basic concepts and ways of a new interdisciplinary research area formation and development – social archetypes (the archetypes of the collective unconscious) is shown as the psychological basis of the formation and development of society, its national and cultural identity.

A vision of the archetypal relationship between the consciousness of individuals and the public consciousness as a whole is provided with the impact of the archetypes of the collective unconscious on a person's ability to self-expression, self-affirmation and acquisition of a new democratic worldview, which is significantly influenced by the archetypes of the collective unconscious, which manifest themselves from the childhood.

The possibilities of the theoretical and methodological design of the ‘archetype of Ukrainian youth’ are considered, starting with the fundamental principles of its life. The domestic analytical-synthetic model of the ‘Universal Epochal Cycle’ was taken as the basis for such an implementation. According to this model, the life course of a person is considered by periods, the totality of which, in fact, constitutes a mini-model of the ‘human life cycle’. This approach is complemented by the features and the general content of the ‘archetypical components’ that manifest themselves at each stage of a person's life path.

In the context of the approach, the expediency of creating a cascade process of developing and introducing computer games as an instrument for modeling mental abilities and psychological qualities of an individual at each stage of a person's life path is substantiated. The goal of the games is to choose the development of spirituality, sociality, patriotism and other important social values. It is proposed to construct social processes taking into account the principles of continuity, interconnection, specific living conditions and peculiarities of the stages of human socialization and directing them towards achieving the goals of social development and consistently increasing the complexity of tasks using innovative methods to solve them in the context of the country's sustainable development. To develop such an ‘intelligent algorithm’ of innovative technologies for creating the basis for the development of the ‘archetype of Ukrainian youth’, it is proposed in the article to involve specialists from various fields of knowledge who are most sensitive to understanding the underlying essence (psychosocial or archetypical) of the youth age cohort.

Keywords: *theory of social archetypes, structure of the elements of the archetype, archetype environment, archetype of the Ukrainian youth, ‘Universal Epochal Cycle’, computer games.*

Євгенія КОНОТОПЕЦЬ

*студентка кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету*

СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ: КЕЙС СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Концепція сталого розвитку є наразі провідною для більшості країн світу. Саме вона визначає напрями подальшого розвитку держав, їх політику на міжнародній та внутрішній арені, закони, що вони приймають тощо. Вкорінена ця концепція не тільки на державному рівні, нею керуються організації при плануванні своєї діяльності й звичайні люди у своєму повсякденному житті. Цілю статті є розгляд особливостей стану українського суспільства та вироблення нової стратегії сталого розвитку для України. При аналізі українського суспільства використовувалися теорії класиків соціологічної та психологічної думки: Т. Парсонса, О. Шпенглера, П. Штомпки, К. Юнга. З їх допомогою було проаналізовано українську суспільну сучасність та виявлено теоретичне підтвердження можливості успішного розвитку країни. Також було встановлено відповідність законодавства України до цілей сталого розвитку. Це дозволило отримати реальну картину дійсності українців та запропонувати можливу стратегію сталого розвитку країни, стратегію культурного розвитку, яка дозволить суспільству якісніше дотримуватися визначених цілей та прогресувати у сучасному «світі змін». Більш глибоке занурення дозволило на прикладі діяльності та державної політики таких держав як Америка, Південна Корея, Казахстан показати доцільність запровадження запропонованої стратегії. В ході роботи також було сформовано пропозиції щодо подальшої діяльності країни згідно стратегії культурних змін.

Ключові слова: *сталий розвиток, соціальні зміни, реформа, суспільний розвиток, прогрес, культура, українці, архетип, архетип Дитини.*

Постановка проблеми. У 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на міжнародній конференції в рамках прийняття «Порядку денного на XXI століття» було проголошено парадигмальний напрям розвитку людства – забезпечення сталого розвитку. «Сталий розвиток» є триединою концепцією економічного, екологічного та соціального розвитку, що, водночас, дозволяє забезпечити належне існування як для сучасних так і для майбутніх поколінь. Україна, як одна з європейських країн, що орієнтована на прогресивне зростання, також намагається будувати свою політику згідно тез сталого розвитку. На жаль, за 27 років незалежності прогрес визначеного напрямку відбувається дуже повільно. В Україні не існує загальноприйнятої стратегії впровадження концепції сталого розвитку, яка б враховувала реалії та особливості економічної, екологічної та соціальної сфер українського суспільства.

Аналіз останніх публікацій. Концепція сталого розвитку впроваджується на глобальному рівні. Для її розвитку та розробки моделей впровадження залучені вчені з усіх країн. Вагомий внесок в розробку концепції сталого розвитку зробили: В. М. Андерсон, Н. М. Андрєєва, В. В. Беренс, З. В. Герасимчук, Р. В. Кейтс, Д. Л.

Медоуз, Д. Х. Медоуз, Й. Рэндерс, М. А. Хвесик тощо. В роботі ми звернемо увагу на праці таких вітчизняних науковців як І. К. Бистряков, О. І. Бородіна, С. М. Ілляшенко, М. А. Хвесик та проаналізуємо їхні підходи до впровадження концепції сталого розвитку в Україні.

Мета статті – проаналізувати процес впровадження сталого розвитку в Україні за допомогою класичних соціологічних теорій та запропонувати стратегію розвитку українського суспільства на основі ідеї сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прогрес є метою життєдіяльності будь-якого суспільства. Кожна цивілізація, кожен народ, кожна людина намагаються обґрунтувати свою впевненість в кращому майбутньому. Українці не є винятком. Україна є відносно молодого державою. Але етнологічне коріння українців можна простежити на віки в історії. Український народ сильний і самобутній, однак він завжди розглядався як частина слов'ян. Тому теоретичні обґрунтування майбутнього розвитку українців ми знаходимо, насамперед, у вчених, що розвивали теорії розвитку цивілізацій М. Я. Данилевського і О. Шпенглера.

М. Я. Данилевський вважав, що не існує загальнолюдської цивілізації, існують різні культурно-історичні типи цивілізацій. О. Шпенглер був послідовником його ідей. Кожен з цих вчених у своїх теоріях зосереджували свою увагу на слов'янській цивілізації, точніше на зародженні слов'янської культури, що є першим етапом в розвитку культурно-історичних типів цивілізацій. За логікою О. Шпенглера, слов'янська культура стоїть тільки на початку свого «життєвого циклу» і ще має пройти три фази: 1) докультурний, або «етнографічний» стан; 2) власне культурний період, що підрозділяється на «ранній» і «пізній» періоди; 3) період цивілізації. Тобто саме зараз, у ХХІ столітті, слов'яни мають шанси на успішний розвиток своїх суспільств.

Оскільки українці завжди були частиною слов'ян, тезу про початок розвитку можна застосувати і до українського суспільства. Однак сповна реалізувати свою пасіонарність, на нашу думку, українське суспільство зможе, зокрема, якщо впроваджуватиме універсальний тренд глобального світу – ідеї стабільного розвитку (через розбудову державної політики та формування культурних, поведінкових цінностей на їх основі). Адже, на нашу думку, саме ця концепція є найбільш відповідною безпековим викликам сучасного глобального світу, є досить ґрунтовно концептуально обґрунтованою та уже результативно впроваджується у багатьох країнах світу. Ця концепція гарантує прогресивний розвиток на основі поступових соціальних змін (зокрема, через соціальні реформи як вид соціального прогресу) [17].

Також для підтвердження можливості успішного розвитку України ми звернемося до концепції архетипів К. Юнга. Ми вважаємо залучення цієї концепції доречним, адже саме універсальне психічне лежить в основі всіх суспільних структур. Архетипи – це соціальні інстинкти [8], які виступають в якості структурних елементів колективного несвідомого. Їх специфіка стосується людства як певного цілого [8]. К. Юнг виділяв декілька архетипів колективного несвідомого: Матері, Дитя, Тіні, Анімуса, Анімі, Мудрого старця, Мудрої старої. Застосовуючи цю концепцію до українців як великого об'єднання людей можна зауважити, що їм притаманний архетип Дитини. Як у великій соціальній групі, в українців можна спостерігати жагу до нового та любов до навчання. Тож при належній освітній діяльності державного апарату

ту та утверджені описаної вище концепції сталого розвитку, суспільство має шанси на стабільне прогресивне зростання. Навіть сам К. Юнг зауважував, що дитина – потенційне майбутнє, і суттєвими аспектами мотивів дитини є майбуття [18].

Підхід сталого розвитку було проголошено на конференції 1992 року і мав він таке формулювання: «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Наразі це є основним трактуванням концепції сталого розвитку, на якому базуються усі існуючі стратегії сталого розвитку.

Стратегію можна визначити і як певний парадигмальний вектор, в контексті якого розглядається процес становлення сталого розвитку. Наразі існує досить багато різних парадигмальних теорій. Наприклад, підходи випереджувального розвитку, стратегія поступових соціальних змін (Дж. Дак) та інші. Різні підходи визначають яким чином той чи інший суб'єкт вважає за потрібне кординувати існуючий розвиток країни, регіонів, субрегіонів тощо із сталим розвитком, основні цілі якого сформовано у документах ООН [4]. Сталий розвиток передбачає гармонійний розвиток трьох сфер: екологічної (для збереження довкілля), економічної (для забезпечення зростання за умови збереження соціальної справедливості та екологічної відповідальності), соціальної (для впровадження та підтримки справедливого розподілу благ) [5]. І саме стратегія гармонійно координує послідовність змін в сучасному суспільстві. Адже зрозуміло, що економічна, екологічна, соціальна сфери мають як спільні вектори розвитку, так і діаметрально протилежні, що потребують узгодження.

В Україні наразі немає чіткої стратегії впровадження принципів сталого розвитку. Діяльність в цьому напрямку фрагментарна та нерезультативна. З основних документів України щодо сталого розвитку можна визначити Указ Президента України про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» [2] та Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [20]. Виходячи з вказаних документів, зазначаємо, що Україна дотримується таких векторів: вектор розвитку, вектор безпеки, вектор відповідальності, вектор гідності. В рамках них передбачається реалізація 62-ох реформ та програм розвитку держави. Хоча ці вектори мають взаємодоповнювати одне одного, очевидно, що виконання всіх завдань одночасно в умовах політико-економічної нестабільності в сучасній Україні призводить до загального гальмування прогресу.

Щодо формування культурних цінностей ситуація в Україні зовсім не контролюється. Для прикладу розглянемо екологічне виховання українців. У 2017 р. було прийнято Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року, а в 2018 р. – Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». На рівні громадян метою законів було сприяння сталому розвитку шляхом охорони довкілля та безпеки життєдіяльності людей. На жаль, ніякої системної (на рівні держави) інформаційної чи освітньої кампанії не проводилося. Тож більшість громадян України не мають знань та навичок щодо впровадження нових підходів поведінки із сміттям, енергоефективності, екологічно відповідальної підприємницької діяльності.

Сучасний стан розвитку суспільства, як ніколи, є відображенням часових змін у суспільстві. Час є універсальним контекстом соціального життя. Але при цьому час є не тільки універсальним виміром соціальних змін, але і їх основою, конс-

труючим чинником [17]. Нинішній історичний момент в Україні відчувається як ніколи гостро. Вперше з моменту проголошення незалежності України українці починають відчувати зміни. Революція гідності, анексія АРК, воєнні дії на території країни – усе це є проявами трансформації суспільства. Відчуваючи ці зміни, українці починають згуртовуватися для забезпечення своєї безпеки і безпеки своєї країни. Це засвідчує зростання рівня патріотичних настроїв українців [11].

На жаль, бажання діяти є не єдиною умовою успішного розвитку. Наразі можна констатувати, що українці готові до змін, але вони не мають теоретичного та культурного бекграундів для згуртованих обдуманих дій. Сьогодні поступово змінюється увесь світ. Цілі сталого розвитку поступово виконуються компаніями та громадянами різних країн. Наприклад, транснаціональна компанія Adidas випустила модель кросівок UltraBoost Uncaged Parley вироблених із океанічного сміття. Широковідомий будинок моди Chanel відмовився від використання шкіри та хутра. А нещодавно по всьому світі відбулася масова акція школярів із закликом захистити планету від екологічної загрози. Почалася вона із звичайної шведської школярки Грети Тунберг яка у серпні 2018 р. кожної п'ятниці виходила на страйк заради клімату під будівлею парламенту Швеції. Наразі теги #Fridays4future і #Climatestrike швидко розповсюджуються. Багато студентів і дорослих почали протестувати по всьому світу.

Останнім часом жителі України зменшили використання газу вдвічі. Звісно можна намагатися пояснити це екологічною свідомістю українців, але, насправді, це всього лише вимушена необхідність викликана економічною ситуацією в державі. На жаль, в українському суспільстві екологічно відповідальні установки як феномен буденної свідомості формуються дуже повільно. Сьогодні час «стискається» з неймовірною швидкістю. І хоча українці вже відчули необхідність змін, вони до них все ще залишаються не готовими.

Для оптимізації роботи держави та суспільства в Україні необхідно зазначити, які саме критерії для впровадження сталого розвитку слід використовувати. Проаналізувавши реформи, що відбуваються, ми робимо висновок, що майже всі вони передбачають зміни інституційного характеру, тобто, структурні зміни. Саме тут необхідно звернутися до класика структурно-функціонального підходу в соціології Т. Парсонса.

Т. Парсонс наголошує, що соціальна система має свою власну структуру із різними: індивід – група – інститути – суспільство в цілому. Очевидним фактом є те, що зміни однієї із складових зумовлюють хоча б мінімальні зміни в інших. Отже, інституціональні зміни українського суспільства мають бути підкріплені змінами і в інших сферах. Зауважимо, інституційні зміни продиктовано новообраним вектором європейського розвитку (тобто змін на рівні суспільства). Але ми не знаходимо жодного нормативно-правового документа на підтримку перетворень на індивідуальному чи груповому рівнях. Звісно в Указі Президента України про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» зазначено, що в Україні створено нову ідею – «ідею гідності, свободи і майбутнього» [2]. Але не має належних інших документів, які б декларували, наприклад, цілеспрямоване намагання формувати нові ціннісні установки українців у напрямку підвищення екологічно відповідальної поведінки.

А саме культурний розвиток є одним з визначальних факторів успішності соціальних реформ, зокрема і формування нових інституцій у суспільстві.

Все ж необхідно повернутися до критеріїв, що допоможуть встановити концепцію сталого розвитку як одну з провідних концепцій розбудови суспільства. Вважаємо доцільним знов таки звернутися до Т. Парсонса. У своїй праці «Про структуру соціальної дії» він пише: «для забезпечення *стабільності* всієї соціальної системи життєво важливим є наявність згоди по відношенню до ... основних орієнтацій вибору з альтернатив» [14]. Тобто більшість людей, що є членами суспільства, мають схвалювати та приймати однакові рішення для стабільної та прогресивної діяльності системи. Найефективнішим способом розвитку однастайності в прийнятті рішень є розвиток спільних критеріїв прийняття рішень, тобто цінностей і моралі людей, розвиток їх культури.

Підтвердження першочерговості культури в розвитку суспільства можна знайти і у О. Шпенглера. Він розглядає світову культуру як ряд незалежних одна від одної культур, що проживають, подібно до живих організмів, періоди зародження, становлення і вмирання [16].

Ту ж необхідність розвитку культури як на загальному, так і на індивідуальному рівнях можна вивести і з концепції архетипів К. Юнга. Адже для активізації архетипу необхідна «психічна енергія», напруження між примітивною природою новонародженого і його високодиференційованою спадковістю [8]. Поряд з досвідом, залишений предками, наразі українці потребують якомога швидшого формування нових сучасних культурних звичок на основі цього досвіду.

На нашу думку, формування нової ціннісної картини світу в українців сприятиме впровадженню ідей сталого розвитку на практиці, в тому числі і її розвитку у буденній свідомості та поведінці кожної людини. Також важливим наслідком переоцінки ціннісних орієнтацій українців має стати розбудова громадянського суспільства, що є одним з гарантів сталого розвитку в документі «Україна - 2020».

Важливим фактом є те, що хоча концепція сталого розвитку передбачає моніторинг людського розвитку, система не включає моніторинг цінностей і культури людей (контролюються такі показники: 1) рівень життя (оцінений через ВВП на душу населення), 2) рівень грамотності населення (очікувана тривалість навчання), 3) очікувана тривалість життя (оцінка довголіття). Це означає, що необхідно окремо зосередити увагу на розвитку культурних установок українців, що відповідатиме цілям сталого розвитку.

Багато держав наразі намагаються розвивати культурну сферу суспільства для популяризації певних ціннісних орієнтацій. В першу чергу, це відбувається за допомогою масової культури. У Великому енциклопедичному словнику масову культуру пояснюють як «поняття, що охоплює різноманітні і різномірні явища культури ХХ ст., які поширені в зв'язку з науково-технічною революцією і постійним оновленням засобів масової комунікації» [13].

Головним розповсюджувачем масової культури є США. Американський кінематограф є наймасовішим у світі. «РКО», «Парамаунт», «Коламбія», «Метро-Голдвін-Майер», 20th Century Fox – всі ці компанії є виробниками фільмів, мультиків та телепередач, які транслюють американські цінності. Прихильників американського кінематографу можна знайти скрізь, а й відтак прихильників американ-

ських цінностей також. Таж ситуація склалася і з музичною сферою США. Американські співаки та актори є чи не найпопулярнішими людьми на Землі. Мільйони людей наслідують їх спосіб життя та розділяють їх думки.

Хоча американський ноумен масової культури є найрозповсюдженішим варто звернути увагу ще на декілька прикладів із сучасності. Зараз набирають популярності виконавці із Південної Кореї. Однією з найпопулярніших груп є BTS. Нещодавно учасники цієї групи брали участь у 73-й Генеральній Асамблеї ООН, де проголошували промову. BTS разом із ЮНІСЕФ є засновники кампанії Love Myself, яка покликає підтримувати молодих людей по всьому світу. Із листопада 2017 р. понад 500 млн корейських вон було пожертвовано на підтримку цієї кампанії самими співаками. Наразі Південна Корея відома тим, що різні організації дуже активно працюють над поліпшенням якості життя дітей та підлітків у всьому світі.

Також цікавим є розвиток культури Казахстану. Казахстанська музична культура не є настільки ж популярною як вищеописані явища. Вона переважно орієнтована на внутрішній ринок споживачів. Але в рамках своєї країни вона має неабиякий вплив. *Ninety One* – найпопулярніший бойз-бэнд, який є зачинателем молодіжної моди в Казахстані. Примітним є факт, що один з учасників гурту Д. Мухаметкалієв є «народним депутатом» з 2018 р. Це стало можливим через референдум, за допомогою якого молодого артиста і було призначено на посаду.

Вплив культури на свідомість людей значний. Цей факт не можна заперечувати. Українці потребують швидкої та кардинальної зміни свідомості для того, щоб зуміти пристосуватися до змін у світі, що зараз відбуваються. На нашу думку, для переорієнтації ціннісної картини українців та впровадження стратегії культурного розвитку, по-перше, слід взяти за взірць цінності громадян ЄС, які визначено в Маастріхтському договорі: *«Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів в рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків»* [1]. По-друге, необхідно почати активне формування цих цінностей у нових поколінь через викладання у школі відповідних дисциплін, створення клубів та спілок з метою поширення ідеї сталого розвитку та його культури, публікації необхідних матеріалів у ЗМІ, Інтернеті. По-третє, необхідно розвивати масову українську культуру, що стане транслятором нових українських цінностей та напрямів зростання в руслі концепції сталого розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сьогодні концепція сталого розвитку є провідною в більшості країн світу. На жаль, ситуація в Україні дещо інша. Ні де-юре, ні де-факто в країні не проголошено домінування принципу сталого розвитку у комплексних програмах розбудови держави та суспільства. І якщо прийняття відповідних офіційних документів може відбутися без перешкод, реально впровадження принципу сталого розвитку серед людей гальмується їх ціннісно-моральними орієнтаціями, які не повною мірою відповідають викликам сучасного суспільства. Яскравим прикладом є Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року. Вона декларує поодинокі інституційні зміни, але не супроводжується жодними освітніми чи інформаційними кампаніями. Через це нові цінно-

сті екологічно-відповідальної поведінки українців як установки масової свідомості не формуються. Отже, необхідна державна підтримка формування і розвитку в українців нових цінностей та культурних установок, відповідно наративам сталого розвитку – екологічної відповідальності, соціальної справедливості, неспоживацької поведінки тощо. Найбільш дієвий спосіб досягнути цього – через освітні та інформаційні кампанії. Їх дієвість в українському суспільстві обґрунтовується власним йому значною мірою архетипом Дитини, завжди відкритої до навчання та пізнання нового. Поступовість і системність підтримки означених перетворень в свідомості українців, популяризація важливості об'єднання зусиль суспільства в контексті сучасних безпекових викликів посилюватиме інституційні зміни, пов'язані з реформами у секторах, дотичних до впровадження ідей сталого розвитку в економіку охорону навколишнього середовища, соціальну сферу. Наразі реформи, що відбуваються в Україні, потребують додаткового вивчення з метою їх трансформування для більшої відповідності концепції сталого розвитку, підкріплення освітніми та інформаційно-просвітницькими кампаніями, які, хоча і потребують багато часу, демонструють високу результативність у довготерміновій перспективі.

Список літератури

1. *Договір* про Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029
2. *Про Стратегію* сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
3. *Стратегія* сталого розвитку України до 2030 року (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGReports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.
4. *Большунова А. І.* Основні концепції сталого розвитку / А. І. Большунова // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези доп. Десятої щорічної Всеукр. наук. конф. (Суми, 20-21 квіт. 2010 р.). – Суми : СумДУ, 2010. – Ч.1. – С. 23-25.
5. *Буринська О. І.* Еволюція концепції сталого розвитку як головної парадигми нового тисячоліття / О. І. Буринська // Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту : Сер. «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2016. – Вип. 7. – Ч. 1. – С. 57–60.
6. *Гарашук О. В.* Освітньо наукова парадигма сталого розвитку продуктивних сил України / О. В. Гарашук, В. І. Куценко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – № 3(7). – С. 135–141.
7. *Донченко О. А.* Архетипи соціального життя і політика : Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
8. *Донченко О.* Архетипи – спільне в нашому житті (розпізнавання архетипів як шлях до унікальності) / Олена Донченко // Психологія особистості. – 2011. – С. 170–181.
9. *Ілляшенко С. М.* Підходи до вибору перспективних напрямів інноваційно-орієнтованого сталого розвитку України / С. М. Ілляшенко // Сталий розвиток – XXI століття : управління, технології, моделі / за наук. ред. Є. В. Хлобистова. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю.А., 2015. – С. 33-40.

10. Хвесик М. А. Інноваційні домінанти сталого розвитку України / М. А. Хвесик, І. К. Бистряков // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку ; Сер. «Економіка та менеджмент». – 2016. – № 9. – С. 182-193.
 11. *Патріотичні настрої українців* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_patriotyzm_082017.pdf
 12. *Архимандрит Георгий (Шестун)* О жизни и учении великого русского мыслителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ruskline.ru/analitika/2012/06/16/nikolaj_yakovlevich_danilevskij_18221886/
 13. *Большой Энциклопедический словарь* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dic.academic.ru/contents.nsf/enc3p/>
 14. *Парсонс Т.* О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с.
 15. *Шегута М. А.* Славянская цивилизация: история и современные реалии [Електронний ресурс] / М. А. Шегута – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/22_NIOBG_2007/Istoria/25176.doc.htm
 16. *Шпенглер О.* Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер. – Т. 1. – Мн., 1998.
 17. *Штомпка П.* Социология социальных изменений / П. Штомпка ; пер. с англ. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
 18. *Юнг К.* Психология архетипа ребенка [Електронний ресурс] / Карл Юнг – Режим доступу : https://bookap.info/book/yung_psihologiya_arhetipa_rebenka/
 19. *Butlin J.* Our common future / J. Butlin // J. of Int. Development. – 1987. – 1 (2). – P. 284–287.
 20. *Sustainable Development Goals: Ukraine* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/poland/files/Sustainable_Development_Goals_Ukraine.pdf
-

Yevghenia KONOTOPETS

*Student of the Department of Political Science and Sociology,
National Aviation University*

STRATEGIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF CIVILIZATIONAL CHANGES: A CASE OF MODERN UKRAINE (ARCHETYPAL APPROACH)

The Concept of Sustainable Development is the leading way for most of the countries. It determines the directions for the development of the countries, their policies on the international and domestic scenes, the laws that they adopt, etc. This concept rooted not only at the state level. Organizations are guided by it when they plan their own activities. Also, ordinary people are guided by it in their everyday lives. The purpose of the article is to review the peculiarities of the state of Ukrainian society and the development of a new strategy for sustainable development of Ukraine. In the analysis theories of classics of sociological and psychological thought were used: T. Parsons, O. Spengler, P. Stompky, K. Jung. With their help, the Ukrainian social modernity was analyzed and the theoretical confirmation of the possibility of successful development of the country was discovered. The compliance of Ukraine's legislation with sustainable development goals

was also established. This allowed us to get a real picture of the reality of Ukrainians and to propose a possible strategy for sustainable development of the country, a strategy of cultural development that would allow the society to achieve the goals better and to make progress in the modern "world of changes". A deeper immersion allowed (on the example of the activities and state policies of such states as America, South Korea, and Kazakhstan) to demonstrate the feasibility of introducing the proposed strategy. During the course of the work, proposals were made for further activities of the country in accordance with the strategy of cultural changes.

Keywords: sustainable development, social changes, reform, social development, progress, culture, Ukrainians, archetype, Child archetype.

УДК 330.341.1:159.9

Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка,
ORCID 0000-0003-0713-1444

АРХЕТИПНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕРЕЖ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ¹

Актуальність дослідження безпекового аспекту процесів сьогодення та перспектив розвитку в рамках архетипної методології визначається тим, що системна трансформація суспільства вимагає більш точно визначати чинники ряду процесів. Ця проблематика також актуалізується в контексті курсу на формування ефективного діалогу з суспільством, дослідження механізмів і способів поліпшення якості взаємодії держави, бізнесу та суспільства. Тому виникає необхідність розробки теоретико-методологічних основ комплексної моделі організації взаємодії процесів індивідуального саморегулювання, корпоративного розвитку та державного управління на основі архетипного підходу. Метою дослідження є аналіз архетипної складової формування інституційних мереж в контексті безпекових стратегій. Інституціонально-мережевий підхід до безпекових стратегій припускає розгляд сукупності інститутів та закономірностей їх взаємодії в рамках активних мереж, що забезпечують перетворення ресурсів в реальні результати ефективними методами відповідно до національного контексту та запитів соціуму. Джерело відповідей на питання забезпечення безпеки запропоновано розглянути з точки зору архетипів. Підходи, викладені в дослідженні, ґрунтуються на розумінні того, що в сучасних умовах не може обмежуватися традиційними методами управління та реагування на загрози національній безпеці.

¹ Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проекту № 0117U003855 «Інституційно-технологічне проектування інноваційних мереж для системного забезпечення національної безпеки України»

Визначено роль соціокультурних інститутів, що підвищується в сучасних умовах у вирішенні проблем в системі «безпека – розвиток» з одного боку, і об'єктивна необхідність використання їх потенціалу, з іншої. Це обумовлює можливість включення архетипів у процеси забезпечення безпеки не тільки на основі принципу додатковості, але й на паритетних засадах за рахунок розвитку їх взаємодії з формальними інститутами. Використання архетипного підходу сприятиме виробленню інноваційних підходів до розвитку безпекових стратегій за допомогою рішень, заснованих на комплексних дослідженнях і порядку денному в сфері публічної політики.

Ключові слова: національна безпека, архетип, інститут, мережа інститутів, стратегія.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження безпекового аспекту процесів сьогодення та перспектив розвитку в рамках архетипної методології визначається тим, що системна трансформація суспільства, побудова власної державності, коректування векторів зовнішньополітичної діяльності вимагає більш точно визначати чинники ряду процесів. Ця проблематика також актуалізується в контексті курсу на формування ефективного діалогу з суспільством, дослідження механізмів і способів поліпшення якості взаємодії держави, бізнесу та суспільства й є актуальною науково-практичною проблемою.

Світовий досвід «стрибків» розвитку переконливо свідчить, що їх можна здійснити лише шляхом залучення та концентрації значного обсягу ресурсів та їх спрямування на пріоритетні напрями, визначені на основі суспільного діалогу під координацією держави. У вітчизняній практиці переважно в якості ресурсів розглядають економічні (фінансові), нехтуючи при цьому факторами людської природи (фактори формування та використання соціального та людського капіталу), які є більш найбільш важливими в сучасних умовах.

Відтак поточна політико-економічна ситуація гостро ставить питання про пошук кращих форм та стратегій організації забезпечення безпеки як особистості, так і держави в цілому при врахуванні національних особливостей. Незважаючи на те, що питання менталітету досить добре вивчені, однак як фактор забезпечення безпеки воно є важливим та актуальним об'єктом дослідження. Тому виникає необхідність розробки теоретико-методологічних основ комплексної моделі організації взаємодії процесів індивідуального саморегулювання, корпоративного розвитку та державного управління на основі архетипного підходу.

Аналіз досліджень та публікацій. Активна взаємодія соціокультурних інститутів та їх архетипної основи у вирішенні безпекових проблем обумовлює зміни як в управлінні даною взаємодією, так і в системі управління розвитком безпекових сфер за рахунок значного розширення їх спектру [1–3].

У дослідженні [4] слушно відзначається, що в контексті розроблення системних стратегій розвитку виникають проблеми наукового синтезу, зокрема синтезу спектру суспільних наук з акцентами на соціалізацію та гуманізацію економічної теорії. Історія економічних навчань демонструє явну тенденцію переходу від простих двовимірних моделей взаємодії та поведінки на ринку до більш складних, системних, до спроб врахувати соціальні аспекти поведінки, зокрема етику (ще Адам Сміт звертав на неї увагу).

Підґрунтям для такого синтезу може бути еволюція розуміння процесів суспі-

льного розвитку. Вже з XVIII ст. народи починають трактуватися як колективні особистості, наділені індивідуальними «характерами» (Монтеск'є, Гердер) з відповідними наслідками. Трохи пізніше романтики розбудовують вчення про «дух народу» як задану форму відношення до світу та відповідну програму його історичної самореалізації [5].

Про необхідність вироблення нових моделей соціально-економічних процесів висловився й співзасновник Deermind Мустафа Сулейман. Визнаючи успішність існуючого ладу (капіталізм й модерн), він відзначає, що система стратегічно перестала служити на користь людству. Потрібні нові «форми розуму» та інструменти, що допоможуть розв'язати актуальні проблеми.

З цієї точки зору архетипна складова формує нову площину аналізу, вводячи в оборот нові ресурси нематеріальної природи. Свого часу Адам Сміт наводив докази того, що поведінка людини приводить до народження нового порядку.

На думку відомого українського економіста М. Туган-Барановського, психологічні почуття людини, зокрема релігія, патріотизм, мораль, національний характер і самосвідомість та інші чинники нематеріальної природи, спроможні бути наймогутнішими силами розвитку економічної діяльності, а нематеріальні цінності – є навіть більшим рушієм, аніж матеріальні потреби [6].

Окремі елементи архетипної методології знаходимо у вченні В. Вернадського про ноосферу, в рамках якого виживання цивілізації є можливим лише за умови гармонізації відносин людини, суспільства та природи як єдиного цілого на основі глобальності мислення та відповідальності людини за життєдіяльність (розуміння себе в світі). У дослідженні [7] відзначається, що вирішення проблем ноосферного суспільного відтворення має виходити з розуміння того, що людина включена не тільки в соціально-економічний, соціокультурний, інноваційний, суспільно-історичний, але й в еволюційний (генетичний) глобальний процес.

У рамках цього пропонуємо розглянути й можливість отримання ресурсів внаслідок врахування архетипів в рамках безпекового аспекту. В рамках сучасних підходів культура і, насамперед, менталітет і соціальні інститути можуть як сприяти, так і перешкоджати реалізації можливостей, закладених у ринкових відносинах і демократії [8].

Модель групової поведінки Хоуманса показує, що неформальні організації динамічно взаємодіють з формальними, впливають на прийняття різноманітних рішень. В сучасних умовах ця взаємодія відбувається в рамках системи мережових структур.

В рамках аналізу стратегічного аспекту відзначимо Мюрдаля [9], який є представником напрямку інституціоналізму, що підвищену увагу приділяє морально-етичним та соціальним факторам. Роль цих питань часто домінує над власне політичними й економічними проблемами. Одна з найважливіших ідей Мюрдаля – це принцип загальної причинності, відповідно до якого будуються моделі взаємодії економічних та неекономічних (соціальних) змінних. За цими моделями можемо простежити тісний зв'язок між рівнем охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги та рівнем продуктивності. Включення в аналіз неекономічних змінних відкриває можливості дослідження численних взаємозалежних процесів, для яких загальноприйнятий економічний аналіз не придатний.

Проведений аналіз досліджень показав, що безпековий компонент майже не розглядається в рамках архетипного підходу, що призводить до втрати потенціалу протидії загрозам національній безпеці.

Метою дослідження є аналіз архетипної складової формування інституційних мереж в контексті безпекових стратегій.

Методологія дослідження включає загальнонаукові методи аналізу й синтезу, історичного та логічного, системного та структурно-функціонального аналізу, імітаційного інституційно-еволюційного моделювання з метою максимізації ефектів синергії у публічному управлінському просторі та системний підхід до його побудови.

Для вирішення широкого спектру оптимізаційних завдань будуть використані адаптовані методи ухвалення рішень на основі оптимізації показників ефективності, методи пошуку інноваційних шляхів розвитку, методи комплексного аналізу політики розвитку та методи проектного управління. При цьому необхідність залучення архетипної методології обумовлюється тим, що завдання комплексного реформування публічного управління мають вирішуватися з урахуванням національних особливостей кожної країни.

Інституціонально-мережевий підхід до безпекових стратегій припускає розгляд сукупності інститутів та закономірностей їх взаємодії в рамках активних мереж, що забезпечують перетворення ресурсів в реальні результати ефективними методами відповідно до національного контексту та запитів соціуму. В дослідженні окремі аспекти вказаного підходу будуть вивчені в кейс-дослідженнях в якості прикладів провідного досвіду.

Методологія дослідження також ґрунтується на ідеях дослідників Копенгагенської школи, що докорінно вплинули на розвиток сучасних досліджень [10]:

- розширене розуміння поняття «безпека», що більше не обмежується військовим дискурсом. Натомість розглядаються п'ять основних секторів, у яких питання безпеки виникають як найбільш значимі: військовий; політичний; екологічний; економічний та соціальний;

- дослідження безпеки виходять зі сфери міжнародних відносин, додавши їм максимальну міждисциплінарний характер;

- розробили аналітичне поняття «секьюритизація», яке допомагає в дослідженні того, як той або інший випадок може бути віднесений або не віднесений до питання безпеки.

У контексті цих ідей архетипна складова виступає новим аспектом аналізу інституційних взаємодій.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах стратегії взаємодії відіграють особливу роль в організації соціосистем та дозволяють визначити нові сторони ряду процесів через синтез міждисциплінарного знання. На експертному рівні навіть було сформовано характерну рису рішень Індустрії 4.0 – «ефективність від взаємодії». Саме ця фраза часто є відправною точкою для оцінки готовності суспільств до нових умов розвитку. Здатність взаємодіяти з іншими – швидко інтегруватися в мережеві комунікації або адаптуватися до нових умов, відкритість до такого роду взаємодій стають істотними факторами конкурентоспроможності, яка в свою чергу стає механізмом забезпечення безпеки.

У праці [11] описано тенденції сучасної моделі інноваційного розвитку. Авто-

ри констатують, що вимоги до державної політики суттєво зросли, тому що глобальна конкуренція змінює звичний стан речей. Варто зміцнювати національні й регіональні інноваційні системи на основі міжінституційної координації.

Наприклад, в США політика є скоординованою, державною ініціативою з мобілізації національних ресурсів для прискорення інноваційно-технологічних змін та утримання лідерства в глобальній конкуренції. В цих умовах постає питання вироблення національних стратегій, оскільки для України нова технологічна революція являє собою шанс для зміни ролі в глобальній економічній конкуренції, але держава поки не використовує повною мірою наявний інноваційний потенціал.

Наприкінці минулого сторіччя безпекові системи США та Західної Європи зазнали перетворень, спрямованих на реалізацію принципу «активного соціального партнерства», що припускає інтеграцію суспільної активності в безпекову систему. Стали широко використовуватися такі підходи як *community policing* (суспільна поліція), *problem-oriented services* (проблемно-орієнтовані служби), служби превенції на рівні муніципалітету та громад, орієнтовані на партнерство в сфері безпеки.

В Україні можемо відзначити «менталітет мовчання», оскільки численні опитування показують, що абсолютна більшість українців не повідомляють про корупцію, вважаючи, що це нічого не змінить. Для порівняння можна навести той факт, що в середньому 90 % жителів Норвегії, Данії та Великої Британії готові інформувати владу про факти корупції.

Відповідно до просторово-географічної взаємодії соціальних інститутів, можемо виділити такі взаємопов'язані рівні безпеки – глобальну, міжнародну, національну, суспільну, особисту в єдину мережеву структуру, де вони мають рівноправне значення [12]. Таким чином, система національної безпеки – це функціональна система з взаємозалежними компонентами, серед яких для цілей дослідження виділимо такі: національні інтереси; загрози національній безпеці; національні цінності та архетипи; інституційна система забезпечення національної безпеки. Саме в рамках останньої компоненти варто розглянути мережевий аспект. Відповідно систему забезпечення національної безпеки можемо розглянути як структурно-організовану діяльність органів влади (мережа формальних інститутів), різних організацій, громадян (мережі неформальних інститутів), об'єднаних цілями та завданнями для запобігання, усунення та ліквідації зовнішніх та внутрішніх загроз.

У *Stanford Encyclopaedia of Philosophy* [13] соціальний (суспільний) інститут визначається як «історично сформована чи створена цілеспрямованими зусиллями форма організації спільної життєдіяльності людей, існування якої диктується необхідністю задоволення соціальних, економічних, політичних, культурних або інших потреб суспільства в цілому або його частини».

Інститути являють собою структуру, яку люди накладають на свої відносини, визначаючи, таким чином, стимули розвитку. У випадку, коли виникає інституціональна мережа, то ростуть і сумарні можливості [14].

Безпековий аспект впливу архетипів пропонуємо розглянути з точки зору капіталу, що формується в інституційних мережах і водночас впливає на їх еволюцію.

На рис. 1 наведено схему формування інституційних мереж в контексті безпекового підходу, що враховує генерацію капіталу взаємодії, а також завдання та результат безпекового управління.

Рис. 1. Формування інституційних мереж у контексті безпекового підходу

Відповідно до класичного підходу, викладеного у дослідженні [15], структурний капітал містить у собі клієнтський і організаційний капітал.

Клієнтський капітал являє собою цінність відносин з клієнтами. Організаційний капітал включає інноваційний капітал (переважно капітал інновацій) та процесний капітал, який являє собою інфраструктуру (інформаційні технології, робочі процеси і т.д.), тобто капітал, матеріалізований в ефективних внутрішніх процесах.

Складності побудови емпіричних моделей впливу інтелектуального капіталу на результати діяльності, пов'язані насамперед, з його властивостями, які необхідно враховувати під час розроблення гіпотез, вибору аналітичних методів, а також інтерпретації отриманих результатів. Такими властивостями є [16]:

- властивості суспільного блага – не виключність і неконкурентність, що приводять до виникнення різнонаправлених результатів при використанні інтелектуального капіталу;

- здатність до відтворення, коли складові інтелектуального капіталу не втрачають цінності при розподілі на частині, а збільшують її при поширенні й обміні;

- невіддільність від носія (у випадку людського капіталу);

- суб'єктивність, яка означає, що цінність знань сильно залежить від контексту їх використання.

Розглядаючи структуру суспільства та формування ресурсів розвитку (капіталу), слід зазначити три базові інституційні рівні: політичний, економічний та соціокультурний (ментальний). Верхню частину структури утворюють політичні інститути, за допомогою яких реалізується обрана політична модель. Базову складову, на яку спираються політичні та економічні інститути, організують соціокультурні (ментальні) структури, що забезпечують внутрішню цілісність соціуму поряд з

економічними інтересами та політичними уподобаннями. Вони в свою чергу у значній мірі визначається сформованими на ментальному рівні соціокультурними нормами, традиціями, звичаями.

В основі системи забезпечення національної безпеки лежить концепція забезпечення національної безпеки, історична зміна якої тісно пов'язане з розвитком та становленням демократичних режимів [12]. Відповідно ключовими при аналізі концепцій забезпечення національної безпеки є наступні питання: які з груп інтересів мають найбільший вплив при вибудовуванні ієрархії цілей; яким чином вони впливають на стан національної безпеки; чи існує партнерство між державою та суспільством у даному питанні; чи допускається суспільство в процес прийняття рішень щодо питань безпеки; чи є цілі та завдання забезпечення національної безпеки результатом суспільного діалогу.

Інституціональна мережа здійснює поєднання різних процесів на мікро- і макрорівні. Бернейс [17], один з перших професіоналів у сфері PR в США, визначає PR як сферу діяльності, що покликана займатися відносинами між особистістю, групою, ідеєю або іншою одиницею громадськості, від якої вона залежить.

Мережева взаємодія інститутів, що за своєю суттю засновані на соціокультурній (архетипічній) основі, виступає фактором розвитку вказаних компонентів національної безпеки, а вони відповідно впливають на характер і зміст взаємодії інститутів. В цьому контексті проблема досить часто полягає в протистоянні формальних і неформальних інститутів, що ґрунтується на архетипах.

Формальні інститути складаються переважно на основі існуючих неформальних правил та механізмів. Структура формальних інститутів формується економічними, політичними інститутами, а також системою договорів.

Неформальні інститути є невід'ємною складовою сучасної структури суспільства. Вони функціонували задовго до трансформації в законодавчо та організаційно оформлені правила взаємодії. Причому різний характер цих інститутів обумовив необхідність виникнення інститутів та організацій громадянського суспільства, що забезпечують реалізацію цих інтересів. Найважливіші функції неформальних інститутів – забезпечення взаємини держави, з одного боку, і бізнесу – з іншої.

Саме в недооцінці інституціональних проблем та їх природи полягає головна причина невдач і провалів реформування публічного простору. Відповідно до концепції Д. Норта [18] інститути обмежують та визначають спектр альтернатив, доступних економічним агентам, і впливають на їх рішення. На нашу думку, архетипічний підхід дозволяє конкретизувати причини вироблення альтернатив та успіх або невдачу при їх практичному втіленні.

Використання інституціонального підходу дозволяє подолати бар'єри, які не здатні подолати неокласичні теорії. У країнах з низьким рівнем розвитку соціальних інститутів, де відсутнє довіра між владою, бізнесом і суспільством, економічні інститути не можуть одержати й раціонально використовувати ринкову інформацію, що зменшує темпи розвитку навіть при високій нормі інвестицій.

У дослідженні [19] показано, що розвинені країни з сильною економікою (зокрема Великобританія, Аргентина, КНР) покладають на інститути розвитку завдання перетворення депресивних або нерозвинених зон у простори для людей та бізнесу. У цьому випадку спеціально створені інститути розвитку є ефективним ін-

струментом, оскільки вони акумулюють людський капітал (експертизу і компетенції), необхідний для розробки обґрунтованих в системному (органічному) змісті планів розвитку та їх втілення в реальність.

Архетипічною основою еволюції інститутів розвитку є критичність, що стимулює прогрес через виявлення оман та недоліків, щоб їх подолати. Наприклад, у конфуціанстві розроблений ідеал, який необхідно досягти і наявність якого неминуче призводить до критичного відношення до існуючої реальності. На основі цього у дослідженні [8], наприклад, зроблено висновок, що конфуціанство формує критичне мислення і таким чином сприяє соціальному прогресу.

Прикладом міждисциплінарного застосування синергетики може служити модель міграції. Зазначене питання досить болюче для ряду країн, що розвиваються. У ній проводиться відмінність між мікрорівнем індивідуальних рішень і макрорівнем динамічних колективних процесів у суспільстві. Макропроцеси описуються на рівні соціоконфігурацій, кожна з яких характеризується своїм вектором поведінки. Міграція в суспільстві також добре ілюструється комп'ютерними моделями з мінливими центрами, обумовленими нелінійними взаємодіями соціальних груп.

Відповідна мережева стратегія розглядає стійкість економічного росту як результат планомірного погодженого залучення сучасних конкурентних переваг (інноваційних, інформаційних та інтелектуальних) на всіх етапах ланцюжка створення вартості при участі ряду агентів і інститутів.

Безпекова стратегія орієнтує на погоджену роботу інститутів по забезпеченню розвитку на основі ринкових механізмів, обміну інформацією та координацією дій, у які повинні бути залучені державні структури, суспільні об'єднання та бізнес.

Мережа координації інститутів є багатосторонньою інституціональною платформою для безперервного обміну, моделювання та наروшення досвіду і знань за допомогою створення експертної мережі в сфері розвитку публічного управління.

У контексті безпекових проблем відзначмо готовність інституційних мереж до протидії загрозам. Взаємодія інститутів, що має мережевий характер та враховує архетипічну структуру, може привести до створення мережевої соціокультурної організації, в основі якої лежить реалізація моделей взаємодії, що сприяють об'єднанню ресурсів та виробленню погоджених рішень (рис. 2).

Мережі забезпечують формування пропозицій щодо спільних дій з іншими інститутами, в пошуку зацікавлених інститутів та налагодженні взаємодії. Якщо у певному інституті відбуваються події, про них негайно інформують інших.

Фактор активних мереж на основі архетипів варто ураховувати в контексті того, що поступово знижується ефективність традиційних силових підходів безпекових стратегій. На перший план у політиці все частіше стали виходити механізми «м'якої сили» (soft power), зокрема мережеві технології просування пріоритетів, формування інформаційного середовища, культурно-освітні програми, іміджеве конструювання тощо.

Формування мереж розвитку можемо розглянути з теоретичної складової еволюції громад міст та безпеки їх розвитку. На сьогодні міста є драйверами розвитку світової економіки й на них припадає до 80 % внутрішнього валового продукту, що формується за рахунок концентрації людського капіталу та більш низькі транзакційні витрати.

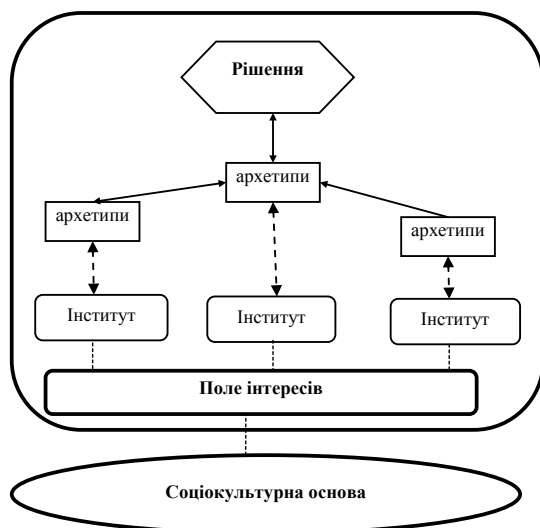

Рис. 2. Схема формування активної інституційної мережі

Міста (громади) проходять такі стадії еволюції:

- Місто 1.0 – індустріальне місто, де розвинена промисловість, розміщені великі підприємства;
- Місто 2.0 – місто переходить більшою мірою до сфери послуг, розвитку малого та середнього бізнесу;
- Місто 3.0 – постіндустріальне місто, яке є центром освіти, технології, знань. Місто 3.0 – це також розвинена громадська ініціатива, що розвиває глобальну освіту, мультикультурність, міжнародну комунікацію, стає центром знань і технологій. Наприклад, у Лондоні лише 2 % валового продукту формує промисловість. На перший план виходять фінансові ринки та економіка знань.

Наведена еволюція ілюструє зміни в базисі розвитку та зростання ролі саме соціокультурного чинника розвитку нових індустрій.

Також в якості мереж інститутів розвитку можемо розглянути співпрацю між університетами, бізнесом та суспільством. У рамках цього доцільно розглянути особливості стратегічної ролі академічних інституцій, зокрема в розрізі трьох основних місій: освітньої, дослідницької (наукової) та соціальної. Аналізуючи стан реалізації цих місій, можемо відзначити практичну відсутність системних процесів в двох останніх, що призводить до втрати потенціалу розвитку та погіршує реалізацію освітнього компоненту, який не пов'язаний з практикою.

Формування мереж інститутів не тільки сприяє ефективному трансферу знань, але також дозволяє вченим формулювати актуальні дослідницькі завдання, проводити високоякісні наукові дослідження та одержувати більш чітке уявлення про те, як застосовувати результати досліджень у галузях (тобто підвищити свою цінність та потенціал для інших інститутів). В даному прикладі ми бачимо зростання цінно-

сті всіх вищенаведених видів капіталу. Зазначений аспект може бути успішно використаний в інших сферах публічного управління.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Джерело відповідей на питання забезпечення безпеки запропоновано розглянути з точки зору архетипів. Підходи, викладені в дослідженні, ґрунтуються на розумінні того, що в сучасних умовах управління та реагування на загрози національній безпеці не може обмежуватися традиційними методами, а має враховувати ресурсний потенціал архетипної складової. Визначено роль соціокультурних інститутів, що підвищується в сучасних умовах у вирішенні проблем в системі «безпека – розвиток» з одного боку, і об'єктивна необхідність використання їх потенціалу, з іншої. Це обумовлює можливість включення соціокультурних інститутів у процеси забезпечення безпеки не тільки на основі принципу додатковості, але й на паритетних засадах за рахунок розвитку їх взаємодії з формальними інститутами. Це може стимулювати трансформацію державного управління за допомогою зміцнення й використання людського потенціалу та механізмів співробітництва. Використання архетипного підходу сприятиме виробленню інноваційних підходів до розвитку безпекових стратегій за допомогою науково-обґрунтованих рішень, заснованих на комплексних дослідженнях і порядку денному публічної політики.

Подальші дослідження мають бути скеровані на аналіз конкретних інституційних мереж, що формуються (мають формуватися) для вирішення певних безпекових проблем.

Список літератури

1. *Bloksberg L., Mogulof D., Stern M., Walter F.* Homans' Theory Of The Human Group: Applications To Problems of Administration, Policy, and Staff Training In Group Service Agencies // *J. of Jewish Communal Service: National Conference of Jewish Communal Service.* 1964, pp. 379–395.
2. *National Security & Innovation Activities: Methodology, Policy and Practice.* ed. by O. Prokopenko, V. Omelyanenko, Yu. Ossik. – Ruda Śląska : Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium. 2018. 416 p.
3. *Omelyanenko V. A.* Archetypical analysis of the innovation development resources of European public administrative space (comparative approach) // *Public management.* 2018. № 4 (14), pp. 198–212.
4. *Яровий А. М.* Методологічні інновації економічної науки в контексті переходу до нової парадигми постмодернізму // *Регіональна бізнес-економіка та управління.* 2013. № 4. С. 77–85.
5. *Андреев А. Л.* Политическая психология. М.: Весь мир. 2002.
6. *Гулевич О. Ю.* Трудовий менталітет як інституціональний індикатор соціально-економічного розвитку суспільства // *Наук. вісн. НАСОНА.* 2015. № 1. С. 35–42.
7. *Никитенко П. Г.* Ноосферная экономика как планетарная жизнедеятельностная хозяйственная сфера цивилизационного развития // *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз.* 2010. № 3 (11). URL: <http://esc.volnc.ru/article/157>
8. *Якупов С. Ф.* Менталитет и социальные институты как факторы прогресса: на примере индийской цивилизации // *Вестн. Челябинского гос. ун-та.* 2013. № 13 (304). Философия. Социология. Культурология. Вып. 29. С. 33–40.

9. Мюрдаль Г. Азиатская драма: Исследование нищеты народов. М., 1970. 204 с.
10. Юрин А. Н. К понятию безопасность: кто и как определяет угрозу сегодня? // Regional Dialogue. 14.06.2016. URL: <http://regional-dialogue.com/ru/security/>
11. Cervantes M., Meissner D. Commercialising Public Research under the Open Innovation Model: New Trends // Foresight. 2014. Vol. 8, No 3, pp. 70–81.
12. Яшина А. В. Концепции обеспечения национальной безопасности в демократических государствах. СПб: СПб гос. ун-т, 2013. 237 с.
13. Social Institutions / Stanford Encyclopaedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/social-institutions/>
14. Dupont B. Security in the age of networks // Policing & Society. 2004. № 14(1), pp. 76–91.
15. Эдвинсон Л. Корпоративная долгота: Навигация в экономике, основанной на знаниях. М.: ИНФРА-М, 2005.
16. Tseng C.-Y., Goo Y.-J. J. Intellectual Capital and Corporate Value in an Emerging Economy: Empirical Study of Taiwanese Manufacturers // R&D Management. 2005. Vol. 35, N 2, pp. 187-199.
17. Бернейс Э. М. Пропганда. Hippo Publishing LTD, 2010. URL: https://propagandahistory.ru/books/Edvard-Berneys_Propaganda/
18. North D. Institutions and Economic Growth: An Historical Introduction // World Development. 1989. Vol. 17, no. 9, pp. 1319-1332.
19. Институты развития городов: успешные кейсы. URL: <https://habr.com/ru/post/405343/>

Vitalii OMELYANENKO

PhD, Associate Professor,

Associate Professor of Business Economics and Administration Department,

Sumy State Pedagogical University named A. S. Makarenko,

ORCID: 0000-0003-0713-1444

THE ARCHETYPAL COMPONENT OF THE DEVELOPMENT STRATEGY OF INSTITUTIONAL NETWORKS IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY

The relevance of the study of the security aspects of the present processes and the prospects for development within the framework of the archetype methodology is determined by the fact that the systemic transformation of society requires a more precise determination of the factors of a number of processes. This issue is also actualized in the context of the course on forming an effective dialogue with the society, research of mechanisms and ways to improve the quality of interaction between the state, business and society. Therefore, it becomes necessary to develop the theoretical and methodological foundations of an integrated model for organizing the interaction of the processes of individual self-regulation, corporate development and public administration based on an archetype approach. The aim of the study is to analyze the archetypal component of the formation of institutional networks in the context of security strategies. Institutional-network approach to security strategies involves consideration of a set of institutions and the laws of their interaction within the framework of active networks that ensure the transformation of resources into real results by effective methods in

accordance with the national context and the needs of society. The source of the answers to the question of security is proposed to consider from the point of view of archetypes. The approaches outlined in the study are based on the understanding that in modern conditions of government and responding to threats to national security cannot be limited to traditional methods. The role of sociocultural institutions has been determined, which rises in modern conditions in solving problems in the security-development system, on the one hand, and the objective need to use their potential, on the other. This makes it possible to include archetypes in the processes of ensuring security not only on the basis of the complementarity principle, but also on an equal footing due to the development of their interaction with formal institutions. Using an archetypal approach will help to develop innovative approaches to the development of security strategies through solutions based on comprehensive research and public policy agendas.

Keywords: national security, archetype, institution, institutional network, strategy.

УДК 332.14

Аліна ПЕТРОВСЬКА

*аспірант кафедри менеджменту та державної служби
Чернігівського національного технологічного університету
ORCID 0000-0003-4680-6926*

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Доведено, що розвиток процесів екологізації доречно аналізувати як певну відповідь суспільства на виникнення екологічної небезпеки під тиском антропогенного та техногенного впливу на довкілля. Перехід до принципово нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства означає ясне розуміння екологічних проблем і переконаність в особистій відповідальності кожного за стан і майбутнє біосфери та людства і потребує вжиття невідкладних заходів щодо формування екологічної свідомості та культури. Зазначено, що взаємодія людини та природи потребує створення нової філософії економічного зростання з урахуванням архетипного підходу, який, безумовно, доповнює аналіз проблем сталого розвитку іншим ракурсом розуміння процесів суспільної трансформації. Запропоновано згрупувані інструменти екологізації з урахуванням їх впливу на економічну систему («сильного», «середнього» та «м'якого» впливу).

Акцентовано увагу на складових екологізації суспільного розвитку: екологізації світогляду, свідомості, освіти та поведінки; екологізації інституційного середовища; екологізації державної політики; екологізації економіки; екологізації управління; екологізації техніко-технологічної бази.

Автор акцентує увагу на першопричинах екологічних проблем України: успадкованій структурі економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей; знештошеності основних фондів промислової і транспортної інфраструктури; існуючій

системі державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулюванні використання природних ресурсів, відсутності чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатній сформованості інститутів громадянського суспільства; недостатньому розумінні в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотриманні природоохоронного законодавства.

Проаналізовано пріоритетні напрями екологізації суспільного розвитку відповідно до стратегічного документу «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

Ключові слова: архетип, екологізація, економіка, сталий розвиток, економічні інструменти.

Постановка проблеми. Загострення й поглиблення екологічних проблем, деградація навколишнього середовища й природних ресурсів в Україні продовжується, попри спад виробництва. Збереження переважно сировинного характеру економіки, висока природомісткість і ресурсно-сировинна орієнтація виробництва, відсутність позитивних зрушень у бік скорочення ресурсо-енерго-експлуатуючих та екологічно брудних галузей, фізична й моральна зношеність основних засобів виробництва зумовлюють особливу увагу до екологічного фактору [1]. Екологізацію можна розглядати як відповідь суспільства на виникнення екологічної небезпеки під тиском антропогенного й техногенного впливу на довкілля. Це означає, що екологізація національної економіки має стати основою сталого суспільного розвитку, котрим необхідно управляти. У контексті цієї парадигми акцентуємо увагу на актуальності екологізації, метою якої, як ключового напрямку економічного зростання, є добробут майбутніх поколінь, що базується на збереженні довкілля та мінімізації екологічних ризиків. Отже, взаємодія людини та природи потребує створення нової філософії економічного зростання з урахуванням архетипного підходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна еколого-економічна ситуація в Україні вказує на необхідність переходу до стійкого екологічно-збалансованого типу економічного розвитку. Екологізація повинна охопити усі сфери суспільної діяльності: промисловість, сільське господарство, науку, соціальну та правову сфери. Перехід до принципово нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства означає ясне розуміння екологічних проблем і переконаність в особистій відповідальності кожного за стан і майбутнє біосфери та людства і потребує життя невідкладних заходів щодо формування екологічної свідомості та культури. Саме ці питання в багатьох країнах та нашій державі знайшли своє відображення в працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема таких, як Б. Кульчицький, Я. Кульчицький, А. Чухно, Б. Федор, С. Чая, А. Грачик, З. Якубчук, Ю. Туниця, Н. Малиш. Проте окремі аспекти проблеми в умовах переходу людства на постіндустріальний етап свого розвитку та посилення глобалізаційних процесів, є не до кінця дослідженими та вимагають ґрунтовного вивчення з метою забезпечення паритету відносин у тріаді «людина – господарство – природа».

Екологізація розглядається науковцями здебільшого в двох аспектах, по-перше, як напрям і модель розвитку економіки, яка дозволяє усунути еколого-економічні протиріччя і забезпечити гармонійне поєднання середовища життєдіяльності людини і якості навколишнього середовища; по-друге, як система організа-

ційних, технічних, технологічних та економічних заходів, що забезпечують підвищення ефективності використання природних ресурсів, зниження природоємності і екологічності кінцевої продукції [2]. В свою чергу, екологізацію суспільного розвитку розглядають як концепцію екологічно прийняттого розвитку, яка забезпечує гармонійне поєднання створюваного цивілізованого середовища життєдіяльності людини і збереження якості навколишнього середовища, як для нинішнього, так і для майбутніх поколінь.

Тому вбачаємо за необхідне дослідити екологізацію економіки з урахуванням архетипного підходу, що доповнює аналіз проблем сталого розвитку іншим ракурсом розуміння суспільної трансформації, та мети екологізації суспільного розвитку – поліпшення якості навколишнього середовища і екологічних умов життя [2].

Метою статті є обґрунтування економічних інструментів екологізації економіки з урахуванням архетипного підходу.

Виклад основного матеріалу. Ще швейцарський вчений К. Юнг у 1919 р. у праці «Інстинкт та несвідоме» ввів до наукового обігу поняття психологічного архетипу, визначивши його як безособове або безпосередньо колективне несвідоме [3], і відтоді осмислення цього феномену стало невід’ємним складником не тільки соціально-гуманітарних досліджень.

Погоджуючись із думкою О. Суший, вважаємо, що архетип – це прихований у колективному несвідомому культурний стереотип, «першообраз», природжена психологічна схема мислення, яка опосередковано впливає на діяльність соціальних суб’єктів. Рівень та механізми впливу архетипу на людину за різних суспільно-історичних умов різні. На початку соціального циклу, коли психологічне сприйняття людини орієнтоване на зовнішні форми речей (екстраверсія), архетипи є надперсональним чинником психосоціального розвитку. Водночас з усвідомленням людиною себе суб’єктом соціально-економічного розвитку архетипи безпосередньо «вплітаються» в структуру психічного буття людини і стають своєрідним «сполучним» матеріалом, який забезпечує її особистісну цілісність та усталеність розвитку [4]. І в випадку дослідження екологізації, як об’єктивно зумовленого процесу перетворення всієї суспільної праці, спрямованої на збереження і розвиток суспільно-економічних функцій природи, доречно говорити про свідомість, архетипні уявленнями, образи, символи, які відображають бажання, очікування, прагнення та надії людей, що виникають у результаті спільної роботи свідомості та колективного несвідомого. Отже, питання екологізації економіки України стають все більше актуальними – процеси деградації довкілля мають місце практично в усіх регіонах нашої держави, а змінене людиною навколишнє природне середовище впливає на суспільство в зворотному напрямку і не завжди позитивно.

Доцільно навести різні підходи до визначення теоретичної сутності поняття «екологізація». Так, С. Боголюбов під екологізацією розуміє вияв загальноєкологічного підходу до всіх без винятку явищ суспільного буття, як проникнення глобального завдання охорони навколишнього середовища в усі сфери суспільних відносин, що регулюються правом [5].

Колектив авторів під керівництвом Н. Громова екологізацію також визначають процесом постійного і послідовного запровадження але, правових, економічних, технічних, технологічних та управлінських рішень, які дозволяють підвищува-

ти ефективність використання природних ресурсів, поліпшувати чи зберігати якість природного середовища [6].

У словниках екологізацію подають, по-перше, як процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів й умов поряд з поліпшенням чи збереженням якості природного середовища (або взагалі середовища життя) на локальному, регіональному та глобальному рівнях [7]; по-друге, як поняття, що розкриває процес проникнення екологічного підходу, екологічних принципів у різні види та сфери життєдіяльності людей [8].

Суть цього феномену полягає у виявленні й обстеженні зв'язків, що існують між досліджуваным, тією чи іншою природничою чи соціально-економічною наукою, об'єктом та його навколишнім природним середовищем.

Узагальнюючи теоретичні погляди, під екологізацією ми розуміємо процес послідовного впровадження технічних, технологічних та управлінських інновацій, котрі дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів у складі продуктивних сил, з одночасним збереженням та поліпшенням стану навколишнього середовища на усіх таксономічних рівнях [9]. Інструменти екологічної політики мають традиційний поділ та групування за ознаками, які, зазвичай, є універсальними для регулювання економічних відносин у всіх сферах природокористування [10].

Погоджуючись із думкою вчених, будемо класифікувати інструменти екологізації з урахуванням архетипного підходу та рівня їх впливу на економічну систему:

- інструменти «сильного» впливу – характеризуються прямою дією на систему господарювання, передбачають встановлення прямих економічних обмежень і санкцій (фіксовані ціни; експортні та імпорتنі мита; відшкодування втрат, шкоди і збитків); мають лімітоване використання, застосовується як логічне продовження адміністративно-контрольних інструментів екологічної політики;

- інструменти «середнього» впливу – пов'язані з побудовою системи стимулів і мотивів економічної поведінки господарюючих суб'єктів у середньостроковій стратегії екологізації, представлені традиційними економічними важелями (збори за спеціальне використання природних ресурсів; збори за забруднення навколишнього природного середовища; кредитування; субсидування; застава; прискорена амортизація);

- інструменти «м'якого» впливу – зумовлюють розвиток екологічно-орієнтованого ринку товарів і послуг (купівля-продаж прав на забруднення навколишнього природного середовища; сертифікація) [11].

Комбінація групи економічних інструментів визначає напрям і характер економічного типу розвитку держави. Застосування переважно інструментів сильного і середнього впливу визначає техногенний тип економічного розвитку, якому притаманний «компенсаційний» характер інструментів.

Чинне законодавство країни передбачає можливість формування набору і комбінації економічних інструментів. Так, пріоритетні напрями екологізації суспільного розвитку в Україні визначені в документі [12].

Вбачасмо за необхідне акцентувати увагу на складових екологізації суспільного розвитку:

- екологізація світогляду, свідомості, освіти та поведінки – це екологічна орієнтація прав, обов’язків, інтересів, мотивації (поведінки), культури, етики, знань;
- екологізація інституційного середовища – це екологічний імператив у законах, постановках, програмах, стратегіях, концепціях, доктринах;
- екологізація державної політики: зовнішня політика, внутрішня політика, регіональна політика, секторальна політика (наприклад, морська, аграрна, промислова, енергетична), соціальна політика, економічна політика;
- екологізація економіки: податкова політика, кредитна політика, інвестиційна політика, інноваційна політика, товарна політика, зовнішньоекономічна політика (експорт, імпорт, транзит), ресурсна політика;
- екологізація управління: організація, планування, регулювання, контроль;
- екологізація техніко-технологічної бази: обладнання, технології, регламенти, інженерна інфраструктура [2].

Саме такий підхід дає можливість визначити пріоритети предметних сфер за різними напрямками екологізації суспільного розвитку.

Основними інструментами реалізації національної екологічної політики є:

- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища;
- удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- екологічна експертиза та оцінка впливу об’єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища;
- екологічний аудит, системи екологічного управління, екологічне маркування;
- екологічне страхування;
- технічне регулювання, стандартизація та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки;
- законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- освіта та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики;
- економічні та фінансові механізми;
- моніторинг стану довкілля та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки;
- міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки [2].

На засадах збалансування еколого-економічних пріоритетів, досліджень екологізації регіонального розвитку та втілення принципів сталого регіонального розвитку й розвитку «зеленої» економіки [13], було представлено методологічні засади екологізації просторового розвитку [9].

Що ж до групи індикаторів, використання яких дає змогу визначити очікувані наслідки у містах та розроблені заходи з адаптації, то вони були розроблені Кліматичним форумом східного партнерства та Робочою групою громадських організацій зі зміни клімату. Сформувані загальні рекомендації з адаптації територіальних структур дозволяють: група індикаторів для оцінки вразливості міста до теплового

стресу й до підтоплення; вразливості міських зелених зон; вразливості до стихійних гідрометеорологічних явищ; вразливості до погіршення якості та зменшення кількості питної води; вразливості до зростання кількості інфекційних та алергійних проявів; вразливості енергетичних систем міста. У межах кожної з груп виділяють підгрупи заходів, найголовнішими серед яких є економічні, що відіграють важливу роль для зменшення вразливості урбанізованого середовища до окремих негативних наслідків кліматичної зміни – вони є ефективними для зниження використання води та електроенергії, скидів та викидів забруднювальних речовин у водне та повітряне середовище, а також можуть допомогти швидше ліквідувати збитки та відновити пошкоджене [15].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Прагнучі задовольнити власні, стрімко зростаючі інтереси і потреби, людство починає забувати про найголовніше – природу і екологію. Як наслідок, маємо екологічні проблеми, першопричинами яких можна назвати структуру економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей; зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури; неефективну систему державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища; недостатнє розуміння кожним громадянином пріоритетів збереження природного середовища; недотримання природоохоронного законодавства. Тому Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначено пріоритетні напрями екологізації суспільного розвитку на тепер і на перспективу.

Усі інші проблеми, що пов'язані з дослідженням екологізації світогляду, свідомості, освіти та поведінки; екологізації інституційного середовища; державної політики; економіки; управління; техніко-технологічної бази, становлять перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Список літератури

1. *Яценко Л.* Напрями державної політики щодо екологізації національної економіки [Електронний ресурс] / Л. Яценко. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/807>
2. *Крутякова В. І.* Екологізація як складова стратегії переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс] / В. І. Крутякова, С. К. Харічков. – Режим доступу : sd4ua.org/wp-content/.../KrutyakovaKharichkov_red.doc.
3. *Юнг К. Г.* Инстинкт и бессознательное [Електронний ресурс] / К. Г. Юнг. – Режим доступу : – Режим доступу : <http://www/jungland.ru/Library/Instinct.htm#epl>
4. *Суший О. В.* Міждисциплінарні дослідження державного управління: архетипний напрям [Електронний ресурс] / О. В. Суший. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-10.pdf>.
5. *Боголюбов С. А.* Экологическое право / С. А. Боголюбов. – М. : ИНФРА М-НОРМА, 1999. – 369 с.
6. *Менеджмент на транспорте* / под общ. ред. Н. Н. Громова, В. А. Персианова. – М. : Академия, 2008. – 528 с.
7. *Большой экономический словарь* / [ред. А. Азрилян]. – М. : Ин-т новой экономики, 2010. – 1472 с.
8. *Социально-экологический словарь (русско-французский)* / [отв. ред. И. Н. Ремизов]. – М. : Былина, 2002. – 224 с.

9. Бутко М. П. Методичні підходи до екологізації просторового розвитку / М. П. Бутко, А. С. Петровська // Регіональна економіка. – 2018. – № 4 (90). – С. 74-84.
 10. Синякевич І. Інструменти екополітики: теорія і практика / І. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – 188 с.
 11. Кравець П. В. Економічні інструменти екологізації лісового господарства у контексті сталого розвитку України [Електронний ресурс] / П. В. Кравець. – Режим доступу : <http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Lisove-gospodarstvo-l-p-d-promyslovist>
 12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2818-VI.
 13. Akymenko O. Y. Synergetic approach to the implementation of "green" economy strategic priorities / O. Y. Akymenko, A. S. Petrovskaya, M. B. Zholobetska // Scientific bulletin of Polissia. – 2017. – № 1 (9). – P. 2.
 14. Табачук А. Я. Інституційний підхід до дослідження процесів екологізації економічних систем в умовах посилення глобалізації / А. Я. Табачук // Економ. вісн. Запорізької держ. інж. акад. – 2017. – Вип. 4. – С. 7-11.
 15. Оцінка вразливості до зміни клімату: Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://necu.org.ua/wp-content/uploads/ukraine_cc_vulnerability.pdf
-

Alina PETROVSKAYA

*Postgraduate student of the Department of Management and Civil Service,
Chernigiv National University of Technology
ORCID 0000-0003-4680-6926*

ECONOMIC INSTRUMENTS FOR GREEN ECONOMY: ARCHETYPAL APPROACH

It was proved that the development of greening processes is appropriate to analyze as a kind of response of society to the occurrence of danger under the pressure of anthropogenic and anthropogenic impact of the environment. The transition to the fundamentally new socio-ecological-economic model of the development of society means a clear understanding of environmental problems and conviction in the personal responsibility for the state and future of the biosphere and humanity, and requires the adoption of urgent measures for the formation of environmental awareness. It was noted that the interaction of man and nature requires the creation of a new philosophy of economic growth, taking into account the archetype approach, which, of course, complements the analysis of the problems of sustainable development with a different perspective on understanding social transformation processes. Grouped greening tools were proposed, taking into account their impact on the economic system ("strong", "medium" and "soft" influence).

Attention is focused on the components of ecologization of social development: ecologization of worldview, consciousness, education and behavior; greening the institutional environment; greening public policy; greening the economy; greening management; greening technical and technological base. The author focuses on the root causes of environmental problems in Ukraine: the inherited structure of the economy with a predominant share of resource-and energy-intensive industries; depreciation of fixed assets of industrial and transport infrastructure; the existing system of state administration in the

field of environmental protection, regulation of the use of natural resources, the lack of a clear distinction between environmental protection and economic functions; insufficient formation of civil society institutions; lack of public understanding of the priorities of environmental conservation and the benefits of sustainable development; non-compliance with environmental legislation. The priority directions of greening social development were analyzed in accordance with the strategic document "On the main principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2020".

Keywords: archetype, ecologization, economy, sustainable development, economic instruments.

УДК 352:061.21

Олег РОГУЛЬСЬКИЙ

аспірант Одеського регіонального інституту
державного управління
ORCID 0000-0003-4317-5604

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Досліджено основи професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування в контексті забезпечення сталого розвитку територіальної громади, доведено його актуальність в умовах демократичних змін та окреслено напрями оптимізації.

Охарактеризовано сутність територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, її місце і роль в урегулюванні суспільних відносин. Визначено, що не зважаючи на роботу пророблену керівництвом нашої держави, поки що в сфері місцевого самоврядування існує ціла низка питань, що чекають свого вирішення. Оскільки посадові особи органів місцевого самоврядування виступають ланкою, що безпосередньо контактує з населенням і від них залежить якість наданих послуг, наголошено на важливості професіоналізації органів місцевого самоврядування.

Обґрунтовано, що така професіоналізація, а особливо професійне навчання є одним з невід'ємних складових забезпечення сталого територіальної громади і організації життєдіяльності на місцевому рівні. Визначено, що сприйняття людиною інформації, в тому числі і під час навчання впливає дві складові: особистісні риси та колективне несвідоме.

Охарактеризовано два типи людей: з інтровертною установкою, психічно налаштовані на сприйняття внутрішньої сутності предметів і речей та з екстравертною установкою, що характеризує психічну налаштованість на сприйняття зовнішніх форм предметів та речей.

Наведено риси притаманні управлінцям залежно від наведених типів. Для врахування такого впливу запропоновано при професійному навчанні посадових осіб місцевого самоврядування використовувати особистісно-орієнтований підхід. Такий підхід в навчання передбачає використання інноваційних форм проведення занять.

Доведено, що забезпечення органів місцевого самоврядування професіональними управліннями покращить надання послуг громадянам, підвищить довіру до місцевої влади і сприятиме сталому розвитку громади.

Ключові слова: архетип, архетипний підхід, колективне несвідоме, професійне навчання, посадові особи місцевого самоврядування, органи місцевого самоврядування, професіоналізація, децентралізація, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Якість управлінської діяльності відображається на рівні соціально-економічного розвитку як усієї держави, так і на її окремих територіях. Процес децентралізації влади в Україні ставить нові вимоги до показників управлінської діяльності. Тому на сьогодні є актуальним питання пошуку шляхів вдосконалення та покращення управлінських процесів не тільки на загальнодержавному рівні, а й в органах місцевого самоврядування.

Становлення і розвиток місцевого самоврядування потребує таких механізмів його здійснення, які б забезпечували функціонування його органів всупереч негативному впливу внутрішніх і зовнішніх чинників і гарантували сталий розвиток територіальної громади незалежно від кон'юнктури [1, с. 3].

У Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [2] зазначено, що система місцевого самоврядування на сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях.

Цією ж концепцією визначено, однією з проблем, що потребують негайного вирішення є зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, що призводить до низької ефективності управлінських рішень.

У зв'язку з цим важливим є питання професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування. Професіоналізм, будучи всезагальним проявом людської діяльності, виявляє себе в різних її видах по-різному. Так, у сфері місцевого самоврядування - однієї із складних сфер соціально-політичної діяльності – він проявляється інакше, ніж у інших її формах. Тут йдеться про життя тисяч і тисяч людей, вплив на долі яких органів місцевого самоврядування є величезним і неосяжним, а відтак настільки ж відповідальним постає і індивід, що займається справами громади. Особливої актуальності для органів місцевого самоврядування професіоналізація набуває в умовах сталого розвитку суспільства, за якого задоволення потреб теперішніх поколінь не має ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [1, с. 3].

Одним із шляхів професіоналізації посадових осіб місцевого самоврядування є їх професійне навчання. Тому актуальним є визначення сучасного стану, тенденцій та закономірностей розвитку професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування в умовах забезпечення сталого розвитку територіальної громади.

Аналіз останніх досліджень. Різним аспектам підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування присвячені праці багатьох вітчизняних досліджень, зокрема Н. Алюшиної, А. Ахламова, Є. Бородіна, С. Верби, С.

Давтяна, А. Журавльова, В. Загорського, М. Іжі, В. Карпука, І. Козака, А. Ліпенцева, Н. Липовської, Т. Маматової, Є. Матвійшина, Ю. Пігарева, С. Серьогіна, Н. Синициної, П. Шевчука. Інноваційну складову в освіті державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування досліджували А. Баштанник, С. Загороднюк, Т. Пахомова, В. Приходько, Л. Семенова, О. Тертишна, В. Журавський, О. Чикаренко. Авторським колективом О. Сушинський, А. Каляєв, І. Дробот, О. Сидорчук досліджено механізми професіоналізації органів місцевого самоврядування в контексті забезпечення сталого розвитку територіальної громади

Однак, унаслідок децентралізації влади, роль органів місцевого самоврядування змінилася і, на сьогодні, професійне навчання посадових осіб місцевого самоврядування в контексті забезпечення сталого розвитку територіальної громади потребує нових досліджень. Окрім того відсутні дослідження професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування на основі архетипного підходу.

Метою статті є наукове обґрунтування процесу професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування як складової процесу забезпечення сталого розвитку територіальної громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток, за формулюванням ООН, – це розвиток суспільства, що дає змогу задовольняти потреби нинішнього покоління, не завдаючи при цьому шкоди можливостям майбутніх поколінь. Серед основних принципів, на яких має ґрунтуватися концепція сталого розвитку на місцевому рівні, можна виокремити [3]:

- керований та стратегічний типи місцевого розвитку – з урахуванням не тільки сучасних, а й потенційних потреб територіальної громади;
- відносність обмежень, які існують у сфері використання природного потенціалу, що пов'язане із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також зі здатністю біосфери до самовідновлення;
- соціальна справедливість розподілу та вживання благ, зокрема: запобігання надмірному використанню ресурсів, досягнення рівноваги між використанням ресурсів та екологічними можливостями території, забезпечення енергозбереження та енерговідновлення;
- інтеграція інноваційної, стратегічної та проектної діяльності на місцевому рівні для підвищення ефективності та результативності управління у сфері забезпечення сталого розвитку територіальної громади.

З огляду на це, забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні зумовлює необхідність збалансованого вирішення соціальних та економічних завдань території за умови збереження здорового стану навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу [4].

Сталый розвиток територіальної громади багато в чому залежить від місцевого самоврядування. На органи місцевого самоврядування населенням покладено велику відповідальність за наслідки управління та прийняття управлінських рішень на місцях. Це потребує формування дієвої моделі місцевого самоврядування, здатної функціонувати відповідно до реальних потреб розвитку жителів громади.

Ст. 6 Закону [5] визначає, що первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. Виходячи з цього, можна констатувати, що місцеве самоврядування базується

ся на територіальній громаді та її спроможності вирішувати питання місцевого значення самостійно або через органи місцевого самоврядування.

Необхідно зазначити, що в умовах демократичної децентралізації влади шляхом удосконалення і розвитку місцевого самоврядування головними ризиками, які можуть загрожувати сталому розвитку територіальних громад загалом та забезпеченню якості послуг, які надаються громадянам, зокрема, є низький рівень професійної спроможності, доброчесності та відповідальності в органах місцевого самоврядування [1, с.5].

Для підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування керівництвом держави зроблено багато кроків, а саме:

- для наближення стандартів місцевого самоврядування до європейських ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування [6];

- для усунення малої чисельності та територіальної обмеженості прийнято Закон [7], що дав можливість територіальним громадам в порядку, встановленому законом, об'єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову;

- для вирішення питання надмірної централізації фінансових ресурсів, недостатньої податкової бази для самостійного формування органами місцевого самоврядування власних бюджетів схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [8], та внесено зміни до Податкового кодексу України [9].

Однак залишається питання, що не можливо вирішити лише прийняттям нормативно-правових актів – це питання «людського фактору». Рівень професійної та загальної підготовки більшості посадових осіб місцевого самоврядування не відповідає сучасним вимогам. Надання нових функцій і повноважень ставить нові вимоги до кадрового складу і його професіоналізму.

Учасники IX щорічних Рішельєвських академічних читань у своїх виступах наголосили на необхідності підвищення рівня професійної компетентності посадовців та депутатів місцевих рад в умовах реформування державного управління і державної служби, децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування.

Децентралізація надає місцевому самоврядуванню більший обсяг повноважень, особливо на базовому рівні, тому змушує переглянути політику підготовки кадрів, компетентність яких має відповідати обсягу повноважень. Результати соціологічного дослідження потреб у навчанні представників органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад свідчать, що новостворені громади почали надавати додаткові послуги в 7...9 сферах. При цьому абсолютна більшість респондентів (96...97 %) визнає у зв'язку з цим важливість навчання, а 70...79 % не погоджуються, що навчання не впливає на ефективність роботи [10].

Для ефективного здійснення своїх функцій, в умовах децентралізації, посадові особи місцевого самоврядування мають володіти такими основними видами компетентностями [11]:

- функціональна – компетентність у сфері децентралізації влади, реформування місцевого самоврядування та забезпечення його розвитку, організація співробітництва громад, державно-приватного, муніципального та соціального партнерства,

формування бюджетів та бюджетної децентралізації, стратегічного, програмно-цільового та проектного управління;

– інтелектуальна – здатність до аналітико-прогностичної діяльності, розробки альтернативних рішень і обґрунтування вибору найбільш ефективного (збалансованого) варіанту рішення;

– ситуативна – компетентність у вирішенні конкретних проблем реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади, подолання кризових небезпек, запобігання ризикам;

– методична – здатність до сприйняття, осмислення та адекватної інтерпретації інформації, структурування проблеми, системного реагування на неї;

– соціальна – наявність ораторських, комунікативних та інтегративних здібностей, уміння працювати в команді, готовність до співробітництва та вирішення конфліктів.

Одним із шляхів для вдосконалення цих компетентностей є професійне навчання, що відбувається в системі професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад. Головним документом, що регулює навчання, є положення [12], яким передбачено, що учасники навчання можуть реалізовувати своє право на професійне навчання через підготовку, підвищення кваліфікації, стажування, самоосвіту.

К. Юнг вважав, що сприйняття і поведінка людини регулюються двома основними сферами її психіки, а саме свідомим і несвідомим. Спираючись на це твердження, можна зробити висновок, що на професійне навчання і вдосконалення своїх компетентностей посадовими особами місцевого самоврядування впливатиме дві складові: особистісні риси й архетипи, тобто первинні природні образи, ідеї, переживання, властиві людині як суб'єкту колективного несвідомого.

Кожна людина завдяки своїм унікальним біологічним здібностям та індивідуальному життєвому досвіду засвоює форму архетипу та його енергію по-своєму, не замислюючись ані про структуру, ані про несвідомий його зміст. Проте багато що особистість відчуває завдяки тому, що в її психіці закладено шар особистісного індивідуального несвідомого. При цьому архетипи мають великий вплив на індивіда, формуючи його емоції, етичні уявлення та світогляд; архетипи впливають також на взаємовідносини індивіда з іншими людьми і тим самим можуть визначати його долю. Архетипи можуть впливати на дію як творчих, так і руйнівних сил людської психіки, оскільки вони створюють нові ідеї, надихають ними, але вони ж і руйнують, коли ті ж самі ідеї стають сталими і перетворюються на забобони свідомості, що перешкоджають подальшому розвитку. У колективному несвідомому можна побачити ту психологічну основу, яка цементує народ, расу, націю, сім'ю, професійну або етнорелігійну групу, тобто все те, що об'єднує людей у суспільстві, зокрема і професійність управлінців [13].

Так, учені відзначали, що існують два типи людей, які по-різному реагують на ту чи іншу ситуацію, а саме: перший тип людей з інтровертною установкою, психічно налаштований на сприйняття внутрішньої сутності предметів і речей; другий – екстравертною установкою, що характеризує психічну налаштованість на сприйняття зовнішніх форм предметів та речей. Ця налаштованість, власне, і формує ма-

теріалістичну картину світу, тоді як першому типу людей властива ідеалістична картина світу [13].

Е. Афонін та О. Донченко зазначають, що за шкалою «екстраверсія/інтроверсія» суспільство може бути оцінено з точки зору рівня його орієнтованості на цінності світу (екстраверсія) чи на власні цінності (інтроверсія) [14].

Екстраверти характеризуються об'єктивним баченням і оцінюванням подій, орієнтацією на навколишній світ, взаємодією з ним, упевненістю у своїх силах, ініціативністю, схильністю до ризику. А інтровертів характеризують такі риси як суб'єктивізм при оцінці подій, невпевненість в своїх силах і діях, недооцінювання себе, орієнтація на свої почуття і думки, стриманість в розмові. К. Юнг пояснює ці розбіжності різним рівнем розвиненості психічних функцій – мислення й емоцій, інтуїції та відчуттів. Емоційні люди мають здібність впливати на інших своїми емоціями, ухвалюють рішення залежно від симпатії до людей, орієнтуються на спілкування з людьми, почуття вини, яке виливається на інших тощо, тоді як логіки орієнтуються на систему, структуру, закон і порядок, мають схильність до аналізу та встановлення логічного порядку, переконати їх у правоті можна лише логічними аргументами. Юнг розділяв людей на раціональних та ірраціональних. Раціональні люди за своєю природою дещо консервативні, їм імпонують сталі системи, необхідність змін порушує їх рівновагу. Ірраціональні ж люди, навпаки, бажають змін і спокійно їх сприймають [15].

Враховуючи вищевикладене, професійне навчання посадових осіб місцевого самоврядування необхідно будувати з використанням особистісно-орієнтованого підходу з урахуванням раціональності та ірраціональності, екстра- чи інтравертованості їхніх особистостей.

Особистісно орієнтована технологія передбачає впровадження дистанційного навчання, навчання в ігровій формі, он-лайн тренінгів для забезпечення ефективності мозкової діяльності, концентрації уваги та розвитку пам'яті, тренінгів за безпосередньої участі посадових осіб місцевого самоврядування, фізичні практики, а також застосування практичних, ілюстративних, тренінгових методів та методів роботи з аудіо-, відео-матеріалами та книжками [16].

Управління в цілому та система професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування спирається на ланцюг універсальних основоположень архетипіки. У першу чергу, це стосується ідеї природного права, на ідею держави як гаранта природного права, на ідеї конституювання закону та держави в акті вільного волевиявлення людини й на ідеї народу, якому властиві суверенне право та влада.

Ідея народу передбачає існування впливової суспільної думки, тобто стан масової свідомості, що містить у собі ставлення людей до подій і фактів соціальної дійсності, до діяльності груп та особистостей і розглядається з точки зору відносин із соціальними інститутами або окремими особами [17].

Формування суспільного підсвідомого можна пояснити через існування суспільних інтересів, що складаються з потреб соціальних груп, колективів, інституцій, інститутів, організацій та особистостей. Суспільні інтереси зумовлюються економічними відносинами, що панують в цьому суспільстві [18].

Як свідчить практика, існує ідея народу, яка полягає в певному несприйнятті і недовірі до органів місцевого самоврядування. Така позиція суспільства сформова-

лася під впливом архетипів. Протягом довгого періоду місцеве самоврядування в Україні було відсутнім або ж не мало достатніх повноважень, на протязі цього періоду суспільство вирішувало свої проблеми за допомогою органів державної влади. Найкращий спосіб змінити такий вплив колективного несвідомого – забезпечити населення якісними послугами, що надаються професіоналами своєї справи.

Висновки. Органи місцевого самоврядування є важливим елементом системи місцевого самоврядування і через них жителі громади можуть вирішувати питання місцевого значення. Основним суб'єктом в органах місцевого самоврядування, що контактують і надають послуги населенню є їх посадові особи. Від їх професіоналізму залежить не лише ефективна робота, а добробут громадян і сталий розвиток територіальної громади.

Одним з шляхів забезпечення професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування є їх професійне навчання. Виходячи з цього, можна стверджувати що професійне навчання є одним з процесів забезпечення розвитку органів місцевого самоврядування, забезпечення добробуту жителів громади і її сталого розвитку. Враховуючи, що сприйняття і поведінка людини регулюються двома основними сферами її психіки, а саме свідомим і несвідомим, потрібно будувати таке навчання на основі особистісно-орієнтованого підходу.

Перспективою подальших досліджень є розробка методики побудови професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування на основі особистісно-орієнтованого підходу.

Список літератури

1. *Механізми професіоналізації органів місцевого самоврядування в контексті забезпечення сталого розвитку територіальної громади* / О. І. Сушинський, А. О. Каляєв, І. О. Дробот, О. Г. Сидорчук. – К.: НАДУ, 2009. – 64 с.
2. *Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні* : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
3. *Управління змінами в публічному адмініструванні* / Ю. П. Шаров, І. А. Чикаренко, Т. В. Маматова та ін. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2012. – 148 с.
4. *Мельник І. О.* Роль органів місцевого самоврядування в сталому розвитку муніципальних утворень / І. О. Мельник, С. С. Чернявська // Економіка та управління національним господарством. – 2017. – Вип. 20. – С. 190-193.
5. *Про місцеве самоврядування в Україні* : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>
6. *Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування* : Закон України від 15 лип. 1997 р. № 452/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80>
7. *Про добровільне об'єднання територіальних громад* : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
8. *Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні* : розпорядження Кабінету Міністрів

- України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
9. *Податковий кодекс* України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
 10. *Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні* : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
 11. *Харківська обласна рада* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.kharkov.ua/ua>
 12. *Чикаренко О.* Дистанційна освіта посадових осіб місцевого амоврядування з питань децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування / О. Чикаренко // *Аспекти публічного управління*. – 2015. – № 4 (18). – С. 67–74.
 13. *Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад* : постанова Кабінету Міністрів України від 6 лют. 2019 р. № 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF>.
 14. *Клименко І.* Професійні компетенції державних службовців: архетипний підхід / І. Клименко // *Публічне управління: теорія та практика*. – 2014. – Вип. 2. – С. 86–93. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_2\(spets\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_2(spets)).
 15. *Структура личности по Юнгу* [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/tohabiblio/the-team/analiticeskaateoria-unga/strukturalicnosti-poungu>
 16. *Афонін Е. А.* Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антоненко // *Соціальна психологія*. – 2006. – № 4. – С. 77–93.
 17. *Поліщук І. В.* Механізми забезпечення розвитку професійного потенціалу державних службовців в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Поліщук Ірина Вікторівна. – К., 2018. – 315 с.
 18. *Амосов О.* Концептуальні засади публічного управління: архетипний підхід / О. Амосов, Н. Гавкалова // *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. – 2015. – Спец. вип. – С. 255.
-

Oleh ROHULSKYI

Post-graduate student,

Odessa Regional Institute for Public Administration,

ORCID 0000-0003-4317-5604

TRAINING OF LOCAL GOVERNMENT OFFICIALS IN THE CONTEXT OF ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TERRITORIAL COMMUNITY: ARCHETYPICAL APPROACH

In the article, using an archetypal approach, the fundamentals of vocational training of local self-government officials in the context of ensuring the sustainable development of

the territorial community are investigated, its relevance in the conditions of democratic changes has been proved, and the directions of optimization have been outlined. The essence of the territorial community as the primary subject of local self-government, its place and role in the regulation of social relations is characterized.

It is determined that despite the work done by the leadership of our state, so far in the sphere of local self-government there are a number of issues waiting to be solved. As the officials of local self-government act as a link that directly contacts the population and the quality of obedience depends on them, the importance of professionalization of local self-government bodies is emphasized.

It is substantiated that such professionalization, and especially vocational training, is one of the essential components of the provision of a sustainable territorial community and the organization of life at the local level. It is determined that the perception of the person of information, including during the study, is influenced by two components: personal traits and collective unconscious. Two types of people are characterized: with an introvert setting, mentally minded to perceive the inner nature of objects and things, and with an extrovert setting that characterizes the mental attitude to perceiving external forms of objects and things.

The features inherent to managers depending on these types are given. In order to take account of such influence, it is suggested, when professional training of local self-government officials, to use a person-oriented approach. This approach to teaching involves the use of innovative forms of training. It is proved that providing local governments with professional managers will improve the provision of services to citizens, increase confidence in local authorities and promote sustainable community development.

Keywords: archetype, archetype approach, collective unconscious, vocational training, local self-government officials, local self-government bodies, professionalization, decentralization, sustainability.

УДК 351:378+327

Олег СЕРНЯК

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу
ORCID 0000-0002-8935-3253*

«ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЯ» ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

У статті розглянуто проміжні результати реформування вищої освіти в Україні відповідно до профільного закону. Наведено приклади якісних змін щодо зменшення навантаження викладачів, заборони суміщення адміністративних посад в університетах, системи рівнів освіти, підвищення прозорості діяльності вузів і зростання прав студентського самоврядування. Водночас виокремлено кілька архетипів, які заважа-

ють впровадженню ефективних освітніх змін і які становлять потенційну загрозу національній безпеці держави. Вони усі зводяться до поняття «монополізації» вищої освіти як концентрації ключових повноважень у цій сфері, зокрема щодо забезпечення якості освіти, в руках однієї (міністерства) чи кількох пов'язаних між собою державних інституцій (міністерство, НАЗЯВО, Державна служба якості освіти). Такими архетипами є бюрократизованість та негнучкість університетів України, що не дозволяє їм конкурувати на рівних з освітніми закладами європейських країн; їх організаційна залежність від патерналізму з боку міністерства та інших інституцій влади, з одного боку, та надмірний патерналізм і небажання держави делегувати повноваження щодо розвитку реальної університетської автономії, з іншого; неспроможність державних інституцій в освіті працювати за принципом проектного офісу з переходом виключно до координуючої та моніторингової функцій; відмова з боку університетського середовища і міністерства визнавати громадськість в особі студентів, їх батьків і роботодавців як рівноправних партнерів у процесах управління якістю освіти. Для зміни останнього архетипу, який окремі науковці називають «смисловим ядром» всієї моделі вищої освіти, запропоновано створити в Україні інститут незалежних освітніх аудиторів як механізм безпосереднього впливу громадськості та бенефіціарів на процеси забезпечення якості вищої освіти. Розглянуто мету такого аудиту, його переваги для університетів, вимоги до професійного рівня самих аудиторів, організаційні аспекти й ризики функціонування інституту незалежних освітніх аудиторів.

Ключові слова: публічне управління, вища освіта, «демонополізація» вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, національна безпека, архетип, незалежний освітній аудитор.

Постановка проблеми. Протягом останніх п'яти років національна безпека визначає порядок денний внутрішньої й зовнішньої політики України. До неї прикуто увагу найвищих інституцій публічної влади, громадськості та ЗМІ. Для забезпечення обороноздатності держави та безпеки громадян Кабінетом Міністрів України передбачено 212 млрд грн (5,4 % ВВП) на 2019 р., що на 33,3 млрд грн перевищує видатки попереднього року. Проте система національної безпеки України досі слабка перед численними викликами і зумовлено це тим, що вона охоплює не лише оборонну сферу та протидію зовнішнім загрозам, але й зачіпає усі життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут її громадян.

Однією зі сфер, які мають опосередкований вплив на національну безпеку держави, є освіта загалом і вища освіта зокрема. З одного боку, завдяки освітнім інституціям формується кадровий потенціал сфери безпеки й оборони, а з іншого – рівень освіченості визначає громадянську та політичну активність, готовність ставити національні інтереси вище особистих. Тому з метою посилення національної безпеки України сьогодні важливо активізувати освітні інформаційні процеси, насамперед у сфері вищої освіти, науково переосмислити патерналістський архетип міністерства й остаточно перейти від централізованого управління до університетської автономії, громадського моніторингу й контролю за цією сферою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвитку освіти як складової національної безпеки України присвячено аналітичну доповідь Національного інституту стратегічних досліджень «Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід і українські реалії» (2017). У дослідженні, зокрема, висвітлено питання формування безпекових критеріїв в освіті, вирішення основних завдань реформування освітньо-наукової сфери, виявлення та подолання проблемних зон в освітній системі, нейтралізації негативного впливу російської військової агресії на систему освіти [1]. Також проблематиці впливу освіти на посилення національної безпеки держави в різний період приділяли увагу Є. Красняков, Е. Лузік, Т. Лукіна, І. Мусієнко, О. Тарасенко, Л. Хоменко-Семенова, Л. Чупрій. Проте питання прямої залежності між архетипами в публічному управлінні, децентралізаційними та дерегуляційними реформами вищої освіти в Україні та сферою національної безпеки дотепер не було предметом наукових досліджень.

Формулювання мети статті – охарактеризувати результати реформування системи вищої освіти в Україні після запровадження закону «Про вищу освіту»; окреслити основні архетипи, що заважають якісним змінам системи вищої освіти; запропонувати шляхи «демонополізації» вищої освіти та підвищення ролі громадськості та бенефіціарів у забезпеченні якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ухвалення Закону України «Про вищу освіту» ознаменувало кілька революційних системних змін у сфері вищої освіти. Насамперед, це – академічна та фінансова автономія навчального закладу, передача значної частини повноважень у сфері забезпечення якості вищої освіти незалежній інституції «Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО)», припинення узурпації влади в університетах, боротьба з науковим плагіатом на рівні вишу й інші важливі нововведення [2]. Проте від дати ухвалення Закону України «Про вищу освіту» минуло понад 4,5 роки і за цей час реальні зміни відбулися хіба щодо зменшення навантаження викладачів, заборони суміщення адміністративних посад в університетах, системи рівнів освіти, підвищення прозорості діяльності вузів і зростання прав студентського самоврядування. А персональний склад НАЗЯВО сформувався наприкінці 2018 р. та лише з другої спроби.

Ситуація з імплементацією положень закону щодо дебюрократизації та децентралізації повноважень на рівень університетів насторожила навіть керівництво Міністерства освіти і науки України. Так, Л. Гриневич підкреслила, що «широка автономія університетів посилила розрив між провідними вищими й «іншими». Перші скористалися нагодою – запровадили нові освітні програми, залучили роботодавців, увійшли в міжнародні проекти, навчилися розумно планувати освітній процес, зайнялися комерціалізацією власних наукових досліджень, намагаючись створювати конкуренцію на ринку освітніх послуг. «Інші» – капсулювалися у своїй неспроможності ефективного управління» [3]. У результаті в профільному міністерстві заговорили про застарілість закону та потребу внесення до нього змін.

Проміжний аналіз першої «п'ятирічки» реформування вищої освіти в Україні дозволяє виокремити кілька архетипів, які заважають впровадженню ефективних освітніх змін і які становлять потенційну загрозу національній безпеці держави. Їх усіх можна звести до поняття «монополізації» вищої освіти в Україні в особі міністерства й інших державних інституцій як концентрації ключових повноважень у

цій сфері, зокрема щодо забезпечення якості освіти, в руках однієї (міністерства) чи кількох пов'язаних між собою державних інституцій (міністерство, НАЗЯВО, Державна служба якості освіти).

Перший архетип – університети в Україні – занадто бюрократизовані та негнучкі, що не дозволяє їм конкурувати на рівних з освітніми закладами європейських країн. І тут складно сперечатися, адже за результатами дослідження аналітичного центру CEDOS у 2015-2016 навчальному році лише в Польщі навчалось понад 30 тис. українських студентів, а загалом близько 70 тис. наших співгромадян у цей період навчалось закордоном [4]. Як наслідок, конкуренція між українськими вузами за студентів часто переходить у площину конкуренції між «потрібними зв'язками» в міністерстві при розподілі державного замовлення чи проходженні ліцензійно-акредитаційних процедур. Оскільки новий закон ці «схеми» не зруйнував, то змінюватися кардинально вузи здебільшого не будуть.

Другий – вітчизняні вузи потребують патерналізму з боку міністерства та інших інституцій влади. Менеджмент університетів є фаховим у науковій і педагогічній площині, проте часто непрофесійний в управлінській сфері. Тому організувати процеси чи створити нормативне поле всередині вузу стає майже неймовірним завданням. Натомість діяти в межах інструкцій чи директив «згори» і зручніше, і простіше. Водночас, і МОН не готове повною мірою виконувати вимоги закону в частині передання повноважень на рівень вузів, зокрема щодо права визнання іноземних дипломів і ступенів, права присудження наукових ступенів, права вузів видавати власні дипломи поряд із державними. Така «живучість» архетипу патерналізму багатьма науковцями пояснюється підсвідомим тяжінням до візантійської традиції та більшою мірою східною, ніж західною, ментальністю українців. Але на нашу думку, він зумовлений виключно природою людини, небажанням виходити з зони комфорту, ініціювати рішення та брати відповідальність за їх виконання.

Третій архетип – державні інституції погано працюють за принципом проектного офісу, а тому очікувати повної «демонополізації» вищої освіти, що тягне за собою масове скорочення державних службовців і перехід до координуючої та моніторингової функцій, у ближчому майбутньому не варто. Адже у суспільстві, де освіта, наука та медицина є майже недоторканими сферами, такий крок може тлумачитися як «руйнування», диверсія та підрив національної безпеки. Хоча насправді саме неякісний рівень послуг у цих сферах і є основною загрозою нацбезпеці держави.

Четвертий архетип – для міністерства та вітчизняних вузів громадськість може бути залучена до процесів у вищій освіті лише як абітурієнти та як роботодавці. Моніторити та впливати на якість вищої освіти компетентні лише МОН, державні та квазідержавні (НАЗЯВО) інституції. Цей архетип досить складно переосмислити суспільною свідомістю. З одного боку, абітурієнти, студенти, їх батьки, роботодавці та громадські організації не вірять у власні сили брати участь у забезпеченні якості вищої освіти та реально впливати на те, що відбувається у вишах, з іншого – професорсько-викладацьке й університетське середовище не готове спілкуватися з бенефіціарами освітніх послуг на партнерських засадах.

На нашу думку, найскладнішим архетипним явищем у вищій освіті, який потребує кардинальних і рішучих змін у напрямку «демонополізації», є залучення

громадськості до управління якістю вищої освіти. Ю. Федорченко називає цю сферу «смысловим ядром» всієї моделі вищої освіти та визначає важливість її реформування [5]. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» функцію забезпечення якості вищої освіти МОН мало би передати НАЗЯВО. Але, схоже, що у спроможність цієї інституції забезпечувати якість вищої освіти в Україні не вірили й самі розробники закону, а тому вирішили її підстрахувати галузевими експертними радами та звичною для будь-якої бюрократичної організації структурою, яка насправді реально здійснюватиме усю роботу установи із забезпечення якості, – секретаріатом. Окрім того, для стримування надмірної самостійності Нацагентства найважливіші його рішення – щодо формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розроблення положення про акредитацію освітніх програм, розроблення вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, і порядку їх присудження спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів (наукових установ) – набуватимуть юридичної сили лише після затвердження Міністерством освіти і науки України.

Отже, ситуація із забезпеченням якості вищої освіти в Україні залишається вкрай тривожною. З одного боку, держава не має наміру втрачати монопольний контроль над сферою ліцензування та акредитації ВНЗ й присудження наукових ступенів, а з іншого – вплив українських студентів закордон і брак кваліфікованих кадрів у різних галузях економіки України спонукає шукати інноваційні шляхи забезпечення якості вищої освіти. Одним із них є створення інституту незалежних освітніх аудиторів.

Метою незалежного освітнього аудиту є підтвердження відповідності рівня якості вищої освіти у ВНЗ встановленим нормативним вимогам, що є тотожним проходженню процедури ліцензування й акредитації, та обов'язково вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення якості вищої освіти. Відмінність незалежного освітнього аудиту від традиційної акредитації полягає у праві керівництва навчального закладу самостійно вирішувати, що робити зі звітом:

- у разі позитивного висновку – опублікувати його, а студенти та роботодавці вже самі вирішать, чи довіряти цьому висновку й аудитору;
- у разі негативного висновку – удосконалити невідповідні стандартам складові освітньої діяльності ВНЗ і потім повторно скористатися послугами незалежного освітнього аудитора.

Виходячи із суті незалежного освітнього аудиту як експертизи якості вищої освіти, що здійснюється добровільно за замовленням вищих навчальних закладів на основі укладеного договору з використанням заздалегідь обумовлених видів, часу і форм експертизи при дотриманні умов повної конфіденційності отриманих результатів, можна виокремити такі основні його переваги:

- можливість отримати незалежну оцінку якості освітніх програм і підготовки фахівців, уникнення директивного впливу державних інституцій на діяльність ВНЗ;
- незалежний освітній аудит не порушує незалежність ВНЗ і спонукає освітні організації до розроблення й ефективного функціонування власних внутрішніх систем оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;
- переведення процедур ліцензування й акредитації з площини забезпечення формальних кількісних показників у площину реального поліпшення якості на-

вчання, що є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на ринку освітніх послуг;

– незалежний освітній аудит дає змогу публічно заявити про високий рівень якості підготовки фахівців у даному ВНЗ, завоювати та зміцнити позиції освітньої організації на міжнародному ринку освітніх послуг, поліпшити працевлаштування випускників.

Функціонування інституту незалежних освітніх аудиторів відповідає положенням Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), зокрема, в частині повноважень групи незалежних (зовнішніх) експертів, яка включає представника (представників) від студентів, та враховує різні точки зору стейкхолдерів, включаючи навчальні заклади, викладачів, студентів і роботодавців/професіоналів-практиків [6].

Запровадження інституту незалежних освітніх аудиторів висуває жорсткі вимоги до професійного рівня самих аудиторів. Вони повинні мати необхідні навички та компетенції для виконання своїх завдань, проходити належне навчання та постійно підвищувати свій професійний рівень. Звичайно, до незалежного освітнього аудиту можна залучати міжнародних експертів, але було б ефективніше використати їхні знання та досвід для підготовки незалежних освітніх аудиторів в Україні та розроблення стандартів проведення такого аудиту.

Діяльність незалежних освітніх аудиторів має підлягати обов'язковій сертифікації. Згідно з п. 1 ст. 23 Закону України «Про вищу освіту» незалежні установи з оцінювання та забезпечення якості акредитуються НАЗЯВО [7]. Це автоматично гарантує сертифікацію усіх осіб, які працюють в даній організації. Проте, на наш погляд, більш ефективною та об'єктивною є процедура сертифікації, прийнята в аудиторській діяльності. Сертифікація аудиторів проводиться шляхом складання письмового кваліфікаційного іспиту за програмою, затвердженою Аудиторською палатою України, яка є незалежною неприбутковою організацією. Термін чинності сертифіката не може перевищувати п'яти років і може бути продовжений через п'ять років за підсумками контрольного тестування за фахом у порядку, встановленому Аудиторською палатою України [8].

Відповідно сертифікацію незалежних освітніх аудиторів має проводити неприбуткова громадська організація незалежних освітніх аудиторів України за власними програмами первинної та повторної сертифікації, які базуватимуться на найкращому зарубіжному досвіді. Однак, перед створенням такої організації доцільно здійснити відбір і підготовку хоча би десяти незалежних освітніх аудиторів за грантові кошти і під контролем міжнародних установ із забезпечення якості вищої освіти, які в подальшому стануть засновниками громадської організації.

Дана громадська організація має самостійно визначати вимоги до освіти та рівня фахової підготовки незалежних освітніх аудиторів, організовувати їх навчання та регулярне підвищення кваліфікації. Вона здійснюватиме контроль за діяльністю усіх незалежних освітніх аудиторів щодо дотримання ними стандартів діяльності та професійної етики, а у випадку порушення цих вимог позбавлятиме конкретних осіб права здійснювати аудиторську діяльність. Так, треба бути свідомими щодо можливих ризиків, пов'язаних із завищенням вартості послуг незалежних освітніх аудиторів, надмірним формалізмом процесу аудиту чи перспективою перетворення

їх на маріонетки великих університетів. Але усі ці явища з боку державних інституцій ми маємо змогу спостерігати вже сьогодні і навіть у більших масштабах. Тому боротися з потенційними загрозами варто від початку створення інституту освітніх аудиторів, розробляючи прозорі та зрозумілі для всіх учасників ринку правила гри, постійно підвищуючи вимоги до аудиторів і водночас престижність їхньої праці, залучаючи до цього процесу максимально можливу кількість зацікавлених осіб, зокрема, міжнародні освітні інституції, ЗМІ та громадські організації. Лише в такому випадку освітній аудит стане дійсно незалежним механізмом громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Зрозуміло, що запровадження інституту незалежних освітніх аудиторів і «демонополізація» вищої освіти загалом, зустрине чимало противників як серед чиновників Міністерства освіти і науки України, так і серед недобросовісних керівників навчальних закладів, які звикли йти протоптаним роками корупційним шляхом. Але зацікавлених у реалізації цієї ідеї осіб і організацій в рази більше. Це – і прогресивні ВНЗ, які вже сьогодні активно дбають про якість освіти (зокрема, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Національний університет «Львівська політехніка», Український католицький університет, Національний університет «Острозька академія» й інші), і громадські організації та рухи (Чесно, Опора, Центр протидії корупції й інші), і студенти, і академічна спільнота, і бізнес-середовище, і загалом держава Україна.

Запровадження інституту незалежних освітніх аудиторів передбачає проведення досить великої роботи. Перший етап полягає в підготовці й ухваленні Закону України «Про незалежний освітній аудит». У рамках цієї адвокаційної кампанії передбачається також розроблення концепції функціонування інституту незалежних освітніх аудиторів на основі Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії щодо необхідності підвищення ВНЗ якості освіти та щодо створення образу освітнього аудитора як партнера цього процесу, розроблення процедур професійної підготовки освітніх аудиторів і методики проведення ними незалежного освітнього аудиту.

Таким чином, незалежний освітній аудит – не панацея від усіх проблем вищої освіти. Але це впевнений крок до прозорості дотепер закритих від громадськості процесів ліцензування й акредитації, а також до свободи вибору навчальними закладами суб'єктів освітнього аудиту і як наслідок – втрати монополії держави над згаданими процесами. Активне залучення громадськості, професіоналів і міжнародних експертів до підвищення результативності освітніх послуг гарантує в середньостроковій перспективі покращення якості освіти й науки в Україні, а через неї і посилення національної безпеки України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Архетипи публічного управління присутні в усіх його сферах, зокрема і в управлінні вищою освітою. Йдеться про надмірну бюрократизацію процесів, централізованість ухвалення рішень, «монополізацію» найважливіших напрямків діяльності. Це зумовлено як самою природою управлінської діяльності, так і відсутністю ініціативності, інноваційності, взаємної довіри між особами, які беруть безпосередню участь в освітніх процесах, та бенефіціарами освітніх послуг.

Держава продовжує зберігати монопольний контроль над сферою забезпечення якості вищої освіти, але відплив українських студентів закордон і брак кваліфікованих кадрів у різних галузях економіки України свідчить про неефективність цього механізму. Водночас, ці негативні тенденції становлять безпосередню загрозу національній безпеці держави.

Для здійснення кардинальних і рішучих змін у напрямку «демонополізації» вищої освіти необхідне системне залучення громадськості до управління якістю вищої освіти. Таким механізмом може стати створення інституту незалежних освітніх аудиторів, який займатиметься підтвердженням відповідності рівня якості вищої освіти у ВНЗ встановленим нормативним вимогам, що є тотожним проходженню процедури ліцензування й акредитації, з обов'язковим виробленням практичних рекомендацій щодо підвищення якості вищої освіти в конкретному виші.

Представляючи і діючи в інтересах громадськості та бенефіціарів освітніх послуг незалежні освітні аудитори можуть як підвищити конкурентоспроможність вітчизняної освіти, так і в короткий час покращити якість освітніх послуг відповідно до суспільних запитів і світових освітніх тенденцій. Будучи громадським інститутом, володіючи природною інституційною гнучкістю та маючи мінімальну політичну волю з боку владних інституцій, незалежні освітні аудитори можуть змінити організаційні архетипи системи вищої освіти, зробити її більш відкритою, адаптивною та результативною.

У разі успішної реалізації цих нововведень вдасться позбутися монополії держави над процесами ліцензування й акредитації та запустити механізм професійного громадського контролю за цією сферою, що спонукатиме самі вузи дбати про постійне підвищення якості вищої освіти, оскільки іншого шляху (тіньового, корупційного) для існування в них не буде. Це буде революційно-еволюційний шлях розвитку вищої освіти України, який нівелює ключові внутрішні загрози національній безпеці держави.

Список літератури

1. *Безпеківі* виміри освітньої політики: світовий досвід і українські реалії [Електронний ресурс] : аналіт. доп. / Т. В. Черненко, М. М. Карпенко, В. С. Лозовий та ін. – К. : Нац. ін-т стратегіч. досліджень, 2017. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Osvita_Bezpeka-40c41.pdf
2. *Шамайда Т.* 16 революційних змін у вищій освіті: Новий закон почав діяти [Електронний ресурс] / Т. Шамайда // Texty.org.ua. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/55679/16_revolucijnyh_zmin_u_vyshhij_osviti_Novyj
3. *Лілія* Гриневич: Прийнятий у 2014-му ЗУ «Про вищу освіту» запровадив багато потрібних новацій, але сьогодні він уже застарів та потребує змін [Електронний ресурс] // Мін-во освіти і науки України : офіц. сайт. – 2018. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/news/liliya-grinevich-prijnyatij-u-2014-mu-zu-provishu-osvitu-zaprovadiv-bagato-potribnih-novacij-ale-sogodni-vin-uzhe-zastariv-ta-potrebuye-zmin>
4. *Стадний Є.* Українські студенти закордоном: факти та стереотипи [Електронний ресурс] / Є. Стадний. – К. : Аналітичний центр CEDOS, 2017. – Режим до-

- ступу : <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>
5. Федорченко Ю. Чи треба радикально міняти закон «Про вищу освіту»? [Електронний ресурс] / Ю. Федорченко // Освіта.уа. – 2018. – Режим доступу : <https://osvita.ua/vnz/reform/59677/>.
 6. *Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)*. – К. : ТОВ “ЦС”, 2015. – 32 с.
 7. *Про вищу освіту* : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
 8. *Про аудиторську діяльність* : Закон України від 22 квіт. 1993 р. № 3125-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
-

Oleh SERIAK

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Department of Public Management and Administration,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
ORCID 0000-0002-8935-3253*

"DEMONOPOLIZATION" OF HIGHER EDUCATION AS AN INTEGRAL PART NATIONAL SECURITY OF UKRAINE (ARCHETYPICAL APPROACH)

The article deals with the intermediate results of the reform of higher education in Ukraine in accordance with the standard law. Examples of qualitative changes to reduce the burden on teachers, the prohibition of the combination of administrative positions at universities, transparency of the universities' activities and the growth of student self-government rights are given. At the same time, there are several archetypes that impede the implementation of effective educational changes and which pose a potential threat to the national security of the state. All of them are reduced to the concept of "monopolization" of higher education as the concentration of key competences in this area, in particular in terms of ensuring the quality of education, in the hands of one (the ministry) or several interrelated public institutions (ministry, national quality agency, Public service of quality of education).

Such archetypes are bureaucracy and inflexibility of the Ukrainian universities, which prevents them from competing on an equal footing with educational institutions of European countries; their organizational dependence on paternalism by the ministry and other institutions of power, on the one hand, and the excessive paternalism and reluctance of the state to delegate authority over the development of real university autonomy, on the other; the failure of public institutions in education to work on the principle of a project office with the transition to coordinating and monitoring functions; the refusal of the university environment and the ministry to recognize the public in the person of students, their parents and employers as equal partners in the processes of quality education management.

In order to change the last archetype that some scholars call the "semantic core" of the whole model of higher education, it is proposed to create in Ukraine an institute of inde-

pendent educational auditors as a mechanism of direct influence of the public and beneficiaries on the processes of higher education quality ensuring. The purpose of such an audit, its advantages for universities, the requirements to the professional level of the auditors themselves, organizational aspects and risks of the functioning of the institute of independent educational auditors are considered.

Keywords: public administration, higher education, "demonopolization" of higher education, quality assurance in higher education, national security, archetype, independent educational auditor.

УДК 323.2:141.(477.54)

Аліна ЯСІНСЬКА
кандидат політичних наук,
науковий співробітник відділу соціально-політичної історії
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України
ORCID 0000-0001-6056-034X

МІСЦЕВІ ВИБОРИ-2010 і 2015 ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СТІЙКИХ АРХЕТИПІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Проаналізовано специфіку виборчих кампаній на місцевому рівні в 2010 і 2015 рр. через призму відображення стійких архетипів українського політикуму. В якості ілюстрації було обрано Харківську область, яка за своїм геополітичним становищем та ресурсним потенціалом є одним із ключових регіонів України. Посилену увагу до області привертають її сусідство із зоною АТО та спільний кордон із Російською Федерацією, що дозволяє називати Харківщину своєрідним форпостом, який перебуває в зоні постійного ризику. У зв'язку із цими обставинами неабияке значення має перманентний моніторинг подій, що відбуваються в регіоні, реакції на них місцевої еліти та, загалом, усього політичного процесу, який не завжди відображає загальнодержавні тенденції.

Досліджено теоретичну базу з обраної проблематики. Основну увагу приділено взаємозв'язку електоральних процесів та особистісних архетипів як на рівні влади, так і суспільства. Прослідковано використання архетипових характеристик як складових іміджу політика у виборчих кампаніях. Розглянуто маніпулятивний потенціал архетипів з метою перемоги на виборах окремих політиків. Виділено особливості виборчих кампаній 2010 і 2015 рр., враховуючи вплив на їх перебіг суспільно-політичних та особистісно-психологічних факторів. Зокрема, досліджено політичну ситуацію в Харківській області в передвиборчі періоди, взаємозв'язки місцевої влади з центральною, відносини правлячої еліти з опозиційною, основні проблеми харків'ян та пропонувані політичними лідерами шляхи їхнього вирішення. Проаналізовано основний статистичний матеріал та вивчено маніпулятивні можливості застосування архетипових мо-

делей під час створення виборчих програм кандидатів, а також їхніх публічних виступів.

Ключові слова: політичний архетип, виборча кампанія, електоральні настрої, явка виборців.

Постановка проблеми. У демократичних країнах вибори є одним із ефективних способів формування органів влади та управління ними. Вони вважаються не лише атрибутом демократії, але й її необхідною умовою. В такий спосіб відбувається вираження політичної волі громадян та легітимація політичних режимів.

Поширення у західних демократіях набуває тенденція підвищеної активності громадян під час місцевих виборів. Це зумовлено тим, що громадянське суспільство (або суспільство, що володіє його ознаками) чітко усвідомлює, що у такий спосіб громадянин отримує можливість реальної участі у політичному житті свого регіону (місцевості). Для населення – це шанс долучитися до вирішення проблем, які їх безпосередньо стосуються. В Україні ця тенденція, на разі, не закріпилася на належному рівні, однак аналіз місцевих виборчих кампаній є важливою складовою в контексті вивчення архетипів українського політикуму на місцевому рівні, а також дослідження основних тенденцій регіонального політичного процесу. Що є особливо актуальним для функціонування унітарної держави в кризових умовах.

Найбільш вдалим для ілюстрації видаються виборчі кампанії 2010 і 2015 рр. По-перше, ці місцеві вибори відбувалися окремо від парламентських, по-друге – вони відзначилися численними нововведеннями, та по-третє – специфіка саме цих виборів полягала у тому, що вони відбувалися після знакових для країни політичних подій – початку президентської каденції В. Януковича, а також «Революції Гідності», яка зруйнувала «режим Януковича». Зазначені вибори, враховуючи хід їхньої підготовки, проведення та результати являли собою «інструмент діагностування» суспільно-політичних процесів як в країні в цілому, так і на місцевому рівні, в чергове підреслюючи проблему архетипності політики, зокрема її використання з метою маніпуляцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє окреслити теоретичне підґрунтя цього викладу, а саме роботи науковців різних країн, у тому числі з проблем вивчення електоральної поведінки (П. Лазарсфельд, Б. Берельсон, С. Ліпсет, П. Брешон, О. Вишняк, М. Росенко, Ю. Остапеч), архетипіки (К. Юнг, М. Марк, П. Пірсон, П. Радін, Е. Афонін, О. Донченко, Ю. Шайгородський, Л. Кочубей), маніпулювання масовою свідомістю (Г. Поцепцов, С. Кара-Мурза, Е. Шостром).

Мета статті полягає у дослідженні специфіки місцевих виборів 2010 і 2015 рр. крізь призму відображення стійких архетипів українського політикуму на рівні Харківської області.

Виклад основного матеріалу. Розгляд електоральних процесів набуває значно глибшого розуміння із застосуванням різноманітних новітніх методик вивчення суспільно-політичних процесів, зокрема «психосоціальної діагностики» («особистісних архетипів») запропонованої К. Юнгом. Цей підхід, в основі якого лежить системний набір елементарних ідей, рефлексій, почуттів, пов'язаних з існуючими вродженими архетипами [1], є безумовно цінним для політичної науки, значно до-

повнюючи та урізноманітнюючи її «поведінковий» (біхевіоральний) метод дослідження.

Розглянемо детальніше можливість застосування цього підходу в межах досліджуваної проблематики. Так, на відміну від «Центру», який прагнув за рахунок виборів до органів місцевого самоврядування посилити легітимацію існуючого політичного режиму, український політикум на регіональному рівні мав дещо іншу мету – втримати власні політичні позиції на місцях. Це досягалося за рахунок різноманітного інструментарію (виборчих технологій), зокрема формування відповідних суспільних настроїв (електоральної поведінки, політичної мобілізації, прикладних соціологічних досліджень, маніпуляції масовою свідомістю), у тому числі і за рахунок конструювання політичних ідентичностей.

Втілення ж цих технологій значною мірою, враховуючи висновки аналітичної психології, залежало від рівня мотивації регіональної політичної еліти (на особистісному і корпоративному рівнях), пов'язаної в різний спосіб саме з її архетипами (тобто, зразками світорозуміння, що є продуктами індивідуального несвідомого походження). Політичним акторам на рівні регіонів неодноразово доводилося робити свій політичний вибір, враховуючи рівень їхньої автономності від «Центру», по двом вісям координат: між «належністю» і «незалежністю» та між «стабільністю» і «змінami» [1]. Основна ж їхня мотивація у складних умовах зосереджена на питанні «безпеки» – бути і надалі приналежними до існуючої системи, не бути вилученими з неї. Досягнення останнього для регіональної еліти є можливим лише за умови отримання прийняттого результату на місцевих виборах.

К. Юнг стверджував, що кожній людині притаманні «вроджені цінності», які їх мотивують до дії («самореалізації») у межах особистого «архетипу» [2]. З цього випливає, що у кожної людини є унікальний набір «архетипів», їхньої комбінації, однак – є і свій індивідуальний домінуючий архетип.

Враховуючи те, що людина діє у межах певної «організації», її «організаційної культури», якій притаманні «колективні, корпоративні архетипи», то вони можуть посилювати або пригнічувати її мотивацію [1]. У даному разі, в якості «організації» може виступати такий феномен, як «регіональний політичний режим», під яким варто розуміти взаємодію суб'єктів політики у межах існуючих політичних інститутів та певних «правил гри». Провідні політичні актори регіонального режиму, будучи безпосередньо причетними до формування в регіоні «організаційної культури з певним архетипом», значно впливають і на громадянина/виборця – посилюючи або пригнічуючи їхню мотивацію під час виборів.

Напередодні місцевих виборів 2010 р. у Харкові основними політичними силами, між якими розгорталася боротьба за статус основних фракцій у місцевих радах стали «Партія регіонів» та ВО «Батьківщина». Ажіотаж розгорнувся також навколо обрання міського голови. Боротьба велася між основними конкурентами: А. Аваковим (ВО «Батьківщина»), який разом із політикою партії претендував на звання «Рятівника Батьківщини» [3, с. 268] та Г. Кернесом («Партія регіонів»), постать якого, швидше за все, відповідала архетипові «Батько нації» [3, с. 268]. Позиції «Партії регіонів» напередодні виборів були сильнішими та стабільнішими, аніж партії конкурента ВО «Батьківщини», оскільки остання була ослаблена напередод-

ні виборів внутрішнім конфліктом між центральним керівництвом та керівником обласної організації, яку очолював до 2010 р. народний депутат О. Фельдман [4].

Ще до початку місцевих виборів експерти вказували на те, що «Партія регіонів» робитиме спроби зміцнити свої позиції навіть у тих регіонах, де під час президентської кампанії її результати були низькими. Значно посприяли цьому процесу виборчі нововведення, серед яких був дозвіл на використання адмінресурсу, чим скористалася «Партія регіонів» для зміцнення власних позицій.

В умовах економічної кризи зросла прихильність харківських виборців до Комуністичної партії України (КПУ), очолюваної в області народним депутатом України А. Олександровською, яка теж долучилася до боротьби за посаду міського голови. Значна частина харків'ян вбачала в її особі своєрідного «Відданого інтер-націоналіста» [5, с. 240]. Однак, на сформований у суспільстві архетип значною мірою вплинула ціла низка подій негативного характеру, пов'язаних із прізвищем кандидата. Спочатку воно фігурувало у кількох справах, пов'язаних з рейдерською [6] та сепаратистською діяльністю народного депутата [7], а згодом стався новий скандал пов'язаний з її сином. Йому висунули підозру у скоєнні двох злочинів: посягання на територіальну цілісність і надання неправомірної вигоди службовій особі (мова йде про підкуп депутатів Харківщини для прийняття звернень до парламенту та президента щодо змін у Конституцію з приводу федералізації) [8].

Серед нових політичних партій серйозно у виборчі змагання включилася «Сильна Україна», рейтинг якої утримувався за рахунок її лідера, та «Фронт змін», місцеву організацію якого очолив та фінансував відомий харківський підприємець О. Давтян, за яким закріпився архетип «Ділової людини» [5, с. 240]. Оскільки О. Давтян уже встиг зарекомендувати себе в якості успішного українського бізнесмена та політичного діяча, побувати радником голови адміністрації Президента, президентом «Інвестиційної групи DAD», засновником благодійного фонду «Заповіт», депутатом Харківської міської ради (2002–2010) тощо [9].

Однак лідируючі позиції надалі зберігала «Партія регіонів», що дозволило її представникам очолити третину ТВК та ДВК. Керівниками часто ставали особи без відповідного досвіду, проте це ніяк не вплинуло на досягнення основної мети, зокрема, перешкоджання при реєстрації опозиційних кандидатів та політичних партій. Ще однією перевагою «Партії регіонів» стала нова норма виборчого законодавства. Відповідно до якої, кандидати, які мали намір балотуватися як позапартійні були змушені висуватися від певної політичної сили. Оскільки домінуючі позиції мала «Партія регіонів», то основна частина непартійних претендентів дала згоду на висування від цієї партії [4].

Список кандидатів у депутати від «Партії регіонів» до Харківської обласної ради по одномандатних мажоритарних виборчих округах очолив голова Харківської облдержадміністрації, голова обласної парторганізації «Партії регіонів» М. Добкін (політичний образ якого відповідав архетипу «Збурювач спокою або Черговий клоун» [5, с. 240]). Другим номером у списку значився колишній міський голова м. Харкова (1998–2002), заступник генерального директора комунального підприємства «Харківський метрополітен» М. Пилипчук (його архетип – «Ділова людина»)

[10]. В списку налічувалося 68 кандидатів у депутати, серед яких основна частина члени «Партії регіонів» та кілька позапартійних.

Список ВО «Батьківщина», який складався із 71 кандидата, очолив голова Харківської міської організації партії, голова правління ЗАТ «Хлібозавод «Салтовський» А. Руденко. Особливістю при висуванні мажоритарних кандидатів від ВО «Батьківщина» стало те, що вона вирішила блокуватися з партією «Реформи та порядок» та Українською народною партією. Внаслідок домовленостей, укладених напередодні виборів, від цих партій у мажоритарних округах були висунуті єдині кандидати [4]. Значну кількість кандидатів у мажоритарні округи висунули КПУ та «Сильна Україна».

Виборча кампанія протікала за звичним сценарієм, партії-лідери перегонів використовували у своїх лозунах взаємні звинувачення та давали нові «фантастичні» обіцянки. Зокрема, «Партія регіонів» робила акцент на тому, що за «помаранчевої влади» рівень життя був низьким, реформи неефективними, а після здобуття «Партією регіонів» більшості в органах місцевого самоврядування в 2006 р. відбулося значне покращення. Місцевим лідерам від цієї політичної сили був притаманний гегемоністський політичний архетип [5, с. 94], який наділений такими рисами як авторитаризм, неприйняття інших точок зору та інших типів політичних відносин. ВО «Батьківщина» акцентувала увагу на тому, що «Партія регіонів»: ошукала народ, підняла ціни на газ та комунальні послуги тощо; суттєво шкодить екології регіону, оскільки знищує «зелені легені» міста; створює потужну піар-кампанію для Г. Кернеса, який має кримінальне минуле та незаконно продає землі у Харкові приватним особам. Політикам ВО «Батьківщина» був властивий конкурентний політичний архетип [5, с. 94]. Вони позиціонують себе такими, які завжди готові боротися до повної перемоги своїх політичних опонентів, постійно критикують владу, проявляють незадоволення її діями та беруть активну участь в акціях протесту. «Сильна Україна» взяла за основу позицію «Ми дійсно демократична партія, оскільки висунули кандидатів на основі праймеріз», тим самим ніби засвідчила плюралістичний політичний архетип [5, с. 94]. В основі якого лежать: визнання прав інших, демократичні цінності, толерантність та пошук консенсусу. «Фронт змін» побудував свою кампанію на критиці проекту Податкового кодексу, запропонованого урядом М. Азарова [4] та долучився до конкурентного політичного архетипу.

Серед кандидатів на посаду міського голови м. Харкова варто виділити кількох претендентів, які представляли найактивніші в регіоні політичні сили. Отже, першим, який мав найпотужнішу підтримку провладної партії, був Г. Кернес. Його передвиборча кампанія ґрунтувалася на тезі «Любити Харків – робити для людей!» та полягала в активній допомозі жителям міста у різних «дріб'язкових» справах (ремонт міжквартальних шляхів, впровадження нових маршрутів міського транспорту, поліпшення освітлення вулиць тощо). В такий спосіб Г. Кернес заявляв, що ні він, ні «Партія регіонів» не займаються саморекламою та демагогією (на противагу опозиції), а вирішують реальні проблеми.

А. Аваков та його політтехнологи презентували слогани «Альтернатива є!» та «Ніхто окрім нас!». Його команда підтримувала стратегію партії ВО «Батьківщина» та критикувала дії нової влади, робила акцент на невиконаних обіцянках та екологічній тематиці. У своїй особистій телепрограмі «Акценти» А. Аваков запро-

понував нову діалогову філософію стосунків між міською владою та громадянами міста, за якою будь-яке доленосне рішення має ухвалюватися на місцевому референдумі. Команда А. Авакова відзначилася сенсаційною знахідкою в типографії «Фоліо» неврахованого тиражу виборчих бюлетенів та пісенькою «Ніхто окрім нас!» [4].

Вибори 2010 р. у Харківській області відзначилися дуже високим рівнем залучення місцевої влади до виборчої кампанії. Це, безумовно, забезпечило перевагу «Партії регіонів», позаяк влада і в місті, і в області була сконцентрована в руках політичної сили. Хоча ряд політиків-регіоналів заявляли, що не будуть використовувати адмінресурс у виборчих цілях. Зокрема, М. Добкін незадовго до виборів зазначав, що візьме відпустку за власний рахунок, щоб мати можливість агітувати не використовуючи владні повноваження [12].

Неодноразово звучали заяви опонентів «Партії регіонів», що на етапі висування кандидатів від їхньої політичної сили, їм неодноразово перешкождали під час реєстрації. На етапі агітаційної кампанії, «Партією регіонів» використовувалися державні та комунальні ЗМІ у винятково великих обсягах з позбавленням низки інших кандидатів можливості виступу на радіо чи телебаченні. Також спостерігалися численні порушення уже під час самих виборів, на етапах підрахунку, здачі виборчої документації та ухвалення рішення [4].

Активність виборців у Харкові в 2010 р. становила 39,9 % [13], а результати місцевих виборів 2010 р. підтвердили лідируючі позиції «Партії регіонів». Партія отримала змогу створити ще більш розгалужену мережу осередків по всій області та підтвердити своє очевидне домінування чисельним складом депутатського корпусу місцевих рад. У Харківську обласну раду пройшло 56 кандидатів від «Партії регіонів» за мажоритарними округами та 37 – за партійними списками (разом 95 обраних депутатів, у відсотковому співвідношенні 69,6 %). Другу позицію отримала ВО «Батьківщина» – 11,9 %, третю – партія «Сильна Україна» (6,7 %), четвертою стала КПУ (5,9%), п'яте місце отримала Народна партія (2,2 %), шосте – політична партія «Фронт Змін» (2,2 %) [14].

За результатами виборів міського голови, перемогу отримав Г. Кернес з результатом 30,09%, який менше, ніж на відсоток (0,63 %), випередив А. Авакова (29,46 %). А. Александровська отримала підтримку виборців у відсотковому еквіваленті 18,38 % [14].

Отже, за підсумками виборчої кампанії 2010 р. абсолютна більшість керівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Харківській області була представлена членами «Партії регіонів». Із 70 керівників місцевих державних адміністрацій та рад 65 (тобто майже 93 % керівного складу) були її членами, при цьому 49 із них (тобто 70 %) входили до складу Ради харківської обласної організації «Партії регіонів» [15]. Голова Харківської обласної державної адміністрації М. Добкін з цього приводу зробив таку заяву: «Ця більшість дозволить нам фактично самостійно, без інших політичних сил, ухвалювати рішення, обирати керівні посади і в подальшому працювати» [16]. Після виборів 2010 р. «Партія регіонів» створила фактично монолітну регіональну «вертикаль» владних структур області, по факту, в області знайшла своє відображення загальнодержавна тенденція: монополізація політичного поля «партією влади».

Після Революції Гідності, у 2014–2015 рр., партійне представництво в державі зазнало суттєвих змін. На цей процес вплинуло ряд чинників, зокрема перебіг Революції Гідності, політична криза та криза суспільної довіри, які стали українською реальністю у зв'язку з авторитарними методами управління попередньої влади.

Ситуацію на Харківщині напередодні виборчої кампанії 2015 р. виглядала наступним чином. По-перше, швидкими темпами почали з'являтися нові політичні сили, які лише формально були новими. Після заборони «Партії регіонів» та Комуністичної партії України популярності стали набирати партії «Відродження» та «Наш край». Загалом, немає нічого поганого в тому, що на політичну арену виходять нові амбітні політичні сили, однак, у списках цих партій фігурували давно знайомі прізвища: Г. Кернеса, О. Фельдмана, С. Чернова тощо, що свідчило про конформістський політичний архетип [5, с. 94] багатьох її членів. А це, передусім, відсутність власної політичної позиції та схильність до сприйняття за власні інші політичні погляди.

По-друге, в Харкові передвиборча кампанія почалася задовго до оголошених термінів, неформальна, з великою кількістю політичної агітації, перш за все, партійних брендів (Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність», «Відродження», Політична партія «Українське об'єднання патріотів» – «УКРОП», «Наш Край», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» тощо), та відомих особистостей, які мали намір балотуватися на посаду Харківського міського голови (Г. Кернес, Ю. Сапронов, О. Фельдман) [17]. На такі відкриті правопорушення відреагувала Центральна виборча комісія, яка прийняла постанову «Про забезпечення дотримання порядку проведення передвиборної агітації на місцевих виборах 2015 року» [18].

Традиційно на Харківщині було сформовано 35 територіальних виборчих комісій (ТБК). Стосовно складу ТБК, то тут прослідковується тенденція, яка уже мала місце у 2010 р. Тобто, політичні сили, які знаходилися при владі намагалися забезпечити контроль над ТБК. Основне представництво у виборчих комісіях отримали вісім політичних партій: Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (20,5 %), ВО «Батьківщина» (20,5 %), Радикальна партія Олега Ляшка (16,6 %), «Народний Фронт» (13 %), «Відродження» (6,3 %), «Наш край» (5,9 %), Політична партія «Українське об'єднання патріотів» – «УКРОП» (5,9 %), «Нова держава» (5,9 %) [19].

Напередодні виборів розгорівся скандал з реєстрацією кандидатів від ПП «Опозиційний блок». ЦВК видала Постанову №472 «Про відмову в реєстрації кандидатів у депутати Харківської обласної ради, включених до виборчого списку Регіональної організації Політичної партії «Опозиційний блок» в Харківській області, у багатомандатному виборчому окрузі на чергових виборах депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2015 року» [20]. Однак невдовзі скасувала її та постанову Харківської обласної виборчої комісії про друк бюлетенів в тій редакції, яку представники певних партій поспішали віддрукувати (не включаючи Опозиційний блок) [21].

Питання про участь ПП «Опозиційний блок» у виборах стояло досить гостро, існувала навіть загроза зриву виборів. На момент суперечок щодо реєстрації кандидатів від партії, результати соціологічних досліджень харківського філіалу інституту Горшеніна показували, що у передвиборчих перегонах до обласної та місь-

кої ради лідирувала партія «Відродження» на чолі з міським головою Г. Кернесом (35 %), «Опозиційний блок» міг би набрати 9,2 %, а за Партію «Блок Петра Порошенка «Солідарність»» готові були проголосувати 4,9 % опитаних [22].

На крісло мера м. Харкова претендувало 11 кандидатів, за даними Харківської міської територіальної комісії. Серед них було троє самовисуванців (Ю. Сапронов, Е. Ходос та Ю. Кріль), кілька добровідомих харків'янам прізвищ: О. Давтян (Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність»»), Г. Кернес (ПП «Відродження»), І. Балута (ПП «Волонтерська партія України») та один кандидат, ймовірно технічний, Дарт Вейдер, який представляв «Блок Дарта Вейдера» [23].

Лідером передвиборчих перегонів залишався Г. Кернес, скандальність та непередбачуваність якого, ніяким чином не шкодили його політичний кар'єрі. Хоч політик і балотувався від партії «Відродження», однак неодноразово акцентував увагу на тому, що не приховує своїх симпатій до «Опозиційного блоку». За часів президентства В. Януковича Г. Кернес відзначився завзяттям та вірністю. Під час подій Революції Гідності він був одним із найактивніших «антимайданівців», який під час кривавих подій бійні на Майдані Незалежності носив футболку за написом «БЕРКУТ», а також нагородив званням «Почесного громадянина міста Харкова» двох громадян РФ – бізнесмена П. Фукса та члена Ради Федерації, що голосував за приєднання Криму до Росії [24].

В 2015 р. щодо Г. Кернеса було відкрито кримінальне провадження. Тоді йому інкримінували злочини по відношенню до учасників Євромайдану. Однак, попри численні проблеми із законом та перефарбовування з однієї політичної сили в іншу, очевидно, гідної альтернативи кандидату не знайшлося, тай серед населення популярність Кернеса залишалася високою. Вона автоматично додавала більше шансів іншим кандидатам від партії «Відродження», які брали участь у виборах.

Яскравим свідченням того, що кандидатура Г. Кернеса влаштовувала усіх, була пасивна піар-кампанія решти кандидатів, зокрема від «демократичних» сил. Однак, головним аргументом для харків'ян було те, що Г. Кернес хоч щось робить для міста тоді, коли решта тільки обіцяє. За час перебування очільника на посаді міського голови, Харків став значно привабливішим та зручнішим як для жителів, так і для гостей міста. Жоден із його попередників не займався реконструкцією та розвитком міста в такій мірі, як це вдавалося робити Г. Кернесу.

Офіційна явка на місцевих виборах 2015 р. у Харкові становила 45,5 % [25]. За результатами виборів до Харківської обласної ради лідером стала партія «Відродження» з результатом 41,67 %, друге місце отримала Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність»» (16,20 %), ПП «Опозиційний блок» (15,83 %), ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 10 %, ПП «Наш край» – 9,17 % та ПП ВО «Батьківщина» отримала 6,67 %. До Харківської міської ради увійшли: партія «Відродження» (67,86 %), ПП «Об'єднання «Самопоміч» (15,48 %), Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність»» (8,33 %). На місцевих виборах у Харкові, як і очікувалося, перемогу отримав чинний на той час мер міста Г. Кернес. За даними ЦВК, за Г. Кернеса віддали свій голос 65,8 % виборців, тоді, як за його конкурента від ПП «Об'єднання «Самопоміч» Т. Сітенка проголосувало 12,3 % громадян [26].

Отже, чергові місцеві вибори у Харкові завершилися з очевидною перевагою партії «Відродження», до складу якої входили колишні члени «Партії регіонів».

Особливого успіху політична сила набула саме в Харкові, де продемонструвала чіткий відрив від своїх конкурентів. Значний вплив на такий хід подій, безумовно, справило і населення регіону, яке вирізняється консервативністю у прийнятті політичних рішень. Вищезгадана консервативність проявляється в тому, що для більшості жителів Харкова партійна символіка та програма партії подекуди є менш важомими, аніж конкретні політичні особи. Так, постать Г. Кернеса принесла перемогу не лише йому, але й значну підтримку політичній силі (партії «Відродження»), яку політик очолював у Харкові. Цей фактор значно посилив результативність використання відповідних архетипічних комбінацій під час виборчої кампанії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, враховуючи результати виборів до органів місцевого самоврядування у Харківській області у 2010 і 2015 рр., які, попри зміну політичного режиму в Україні, були значною мірою тотожними (щодо представництва політичних сил та персонального складу), можна зробити наступні припущення.

Під проводом регіональної політичної еліти, існуючих «колективних архетипів» у межах регіонального політичного режиму у Харківській області під час місцевих виборів відбувався активний процес «фільтрації», відбору між «основними і вторинними архетипічними індивідуальностями» шляхом «пригнічування мотивацій» носіїв «непотрібних» архетипів і «посилення» потрібних архетипів.

Аналіз електоральних переваг громадян Харківської області виявився значною мірою прогнозованим. Що стало безпосереднім наслідком цілеспрямованих дій регіональної політичної еліти (яка мала для цього достатньо ресурсів та інструментів впливу) з політичної мобілізації прибічників, формування відповідних електоральних настоїв, спрямованих на збереження своїх позицій у «великій політиці», у тому числі й на регіональному рівні. Є підстави стверджувати, що переважна маса харківських виборців під час виборчих кампаній 2010 і 2015 рр. у силу різних обставин виступала носієм архетипу «Простодушний» (М. Марк, К. Пірсон). Основними характеристиками якого були: мета і бажання – «бути щасливим», страх – «зробити щось неправильно, отримати за це покарання» та стратегія – «діяти правильно».

Список літератури

1. *Марк М.* Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пірсон ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2005. – 336 с.
2. *Юнг К. Г.* Архетип и символ / К. Г. Юнг ; пер. с англ. – М. : Ренессанс, 1991. – Режим доступу : https://bookap.info/psyanaliz/yung_arhetip_i_simvol/
3. *Політична абетка* : матеріали для практичного використання / [за наук. ред. О. В. Радченка]. – Житомир : ОЦМІ ; Х. : Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2010. – 350 с.
4. *Місцеві вибори – 2010* / відп. ред. А. Когут, К. Сідаш. – К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2011. – 228 с.
5. *Сучасний виборчий PR* / кер. авт. кол. В. В. Лісничий. К. : Професіонал, 2004. – 512 с.
6. *Морозова Е.* Попытка рейдерской атаки завода «Турбоатом» провалилась, однако война не закончена [Електронний ресурс] / Е. Морозова. – Режим доступу : <http://old.atn.ua/newsread.php?id=28093>

7. *Екс-секретаря Харківського обкому КПУ заарештовано* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/news/2016/06/29/7113098/>
8. *Сина Александровської теж оголосили у розшук* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2016/06/30/syna_aleksandrovskoi_tezh_ogolosyly_u_rozshuk_712208
9. *Александр Давтян: исповедь тыловика* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://antikor.com.ua/articles/10907-aleksandr_davtjan_ispovedj_tylovika
10. *Добкін понесе прапор Партії регіонів на виборах до Харківської облради* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/kharkiv/408307-dobkin-ponese-prapor-partiji-regioniv-na-viborah-do-harkivskoj-oblradi.html>
11. *Донченко О. Архетипи соціального життя і політика: Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення* / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
12. *Добкін понесе прапор Партії регіонів на виборах до Харківської облради (оновлена)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/kharkiv/408307-dobkin-ponese-prapor-partiji-regioniv-na-viborah-do-harkivskoj-oblradi-onovlana.html>
13. *Явка виборців 25 жовтня на місцевих виборах лише на 2 % була нижчою, ніж на виборах 2010 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/politics/1164133-yavka-vibortsiv-25-jovtnya-na-mistsevih-viborah-lishe-na-2-bula-nijchoyu-nij-na-viborah-2010-roku-opora.html>
14. *Місцеві вибори 2010 р. Харківська область* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/wp001>
15. *Політична карта Харківської області.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oporaua.org/novyny/1416-politychna-karta-harkivskoj-oblasti>
16. *Добкін: 2004 рік не повториться* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/politics/420700-dobkin-2004-rik-ne-povtoritsya.html>
17. *Місцеві вибори-2015 на Харківщині: тенденції на старті виборчої кампанії* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oporaua.org/320-rehiony/kharkivska/8257-miscevi-vybory-2015-na-harkivshchynitendenciji-na-starti-vyborchoji-kampaniji>
18. *Про забезпечення дотримання порядку проведення передвиборної агітації на місцевих виборах 25 жовтня 2015 року : постанова Центральної виборчої комісії України від 15 вер. 2015 р. № 310* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=41337&what=0>
19. *Місцеві вибори-2015 на Харківщині: тенденції на старті виборчої кампанії.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oporaua.org/320-rehiony/kharkivska/8257-miscevi-vybory-2015-na-harkivshchynitendenciji-na-starti-vyborchoji-kampaniji>
20. *Про відмову в реєстрації кандидатів у депутати Харківської обласної ради : Постанова Центральної виборчої комісії України від 18 жов. 2015 р. № 472.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0472359-15#n3>

21. ЦВК затвердила нові склади Харківської обласної і Маріупольської міської виборчих комісій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukr.segodnya.ua/politics/cik-utverdil-novye-sostavy-harkovskoy-oblastnoy-i-mariupolskoy-gorodskoy-izbiratelnyh-komissiy-657610.html>
 22. Відмова у реєстрації кандидатів «Опозиційного блоку» може зірвати вибори до Харківської облради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27298860.html>
 23. Хто балотується в мери Харкова: повний список кандидатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/vybory/khto-balotuietsia-v-mery-kharkova-povnyi-spysok-kandydativ-262267.html>
 24. Кравцов Г. Партія «Відродження»: колишні регіонали на орбіті Коломойського [Електронний ресурс] / Г. Кравцов, А. Грабарська. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/10/23/7085959/>
 25. В ОПОРі порівняли явку на місцевих виборах у 2010 та 2015 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tyzhden.ua/News/149749>
 26. Чергові місцеві вибори 25.10.2015. Харківська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM057?PID112=12&PID102=5441&PF7691=5441&PT001F01=100&rej=0&pt00_t001f01=100
-

Alina YASINSKA

PhD (Political),

Researcher of the Department Social and Political History,

Kuras Insitune of Political and Ethnic Studies National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID 0000-0001-6056-034X

LOCAL ELECTIONS 2010 AND 2015 AS A REFLECTION OF THE STABLE ARCHETYPES OF THE UKRAINIAN POLITICAL AT THE REGIONAL LEVEL ON THE EXAMPLE OF THE KHARKIV REGION

The specificity of the election companies on the local level in 2010 and 2015 was analysed through the prism display of the stable archetypes of the Ukrainian politician. This was illustrated on the example of Kharkiv region which for its geopolitical position and resource potential is one of the key Ukrainian regions. The high level of interest deals also with its border with ATO area and Russian Federation which gives the reason to call this region the peculiar outpost which is situated in the high level risk zone. That is why the monitoring of the actions in this region is very important as well as the reactions of the local elite and the whole political process which is not always the reflection of the state trends.

The following theoretical base was investigated. The main attention was devoted to the link of the election processes and personal archetypes on individual and society levels. The use of archetype characteristics in the image maker companies of the politician during the election companies was investigated. The manipulation potential of the archetypes for the aim of the win during the elections was considered. The special aspects of the election companies of 2010 and 2015 were investigated. Were highlighted taking into consideration the influence on them of socio-political and personally-psychological factors. In particular, the political situation in Kharkiv region before the elections was in-

vestigated with further relations of the local authorities with the government, the relations of the governing elite with the opposition, the main problems of the citizens and proposed by the politicians the ways of their solution. The main statistic material was analysed and the manipulation possibilities of the use of archetype models in the election programmes and the speeches was investigated.

Keywords: *political archetype, the electoral campaign, the electoral mood, the voter turnout.*

УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА

• АРХЕТИПІКИ •

Виникнення. Українська школа архетипіки виникла як міждисциплінарний науково-практичний напрям досліджень у галузі науки державне управління. Його основу склали аналітична психологія швейцарця Карла Густава Юнга, американська типологія особистості Майєрс-Бріггс, а також роботи українських соціологів Едуарда Афоніна і Олени Донченко, психодіагноста Леоніда Бурлачука і культуролога Сергія Кримського, історика Андрія Мартинова і політолога Юрія Романенка.

Статус. Українська школа архетипіки – це відкрите за своїми ідеями і складом учасників науково-громадське об'єднання представників різних галузей науки, які з позицій архетипів колективного несвідомого розглядають актуальні проблеми теорії та історії публічного управління, становлення та розвитку механізмів публічного управління і служби в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Ініційований 2010 р. як основна організаційна форма об'єднання науковців щорічний теоретико-методологічні семінари (ТМС) за міжнародною участю «Архетипіка і публічне управління» дозволив об'єднати зусилля близько 200 дослідників із 15 країн світу, а започаткований 2013 р. у рамках ТМС щорічний міжнародний конкурс молодих учених склав соціальну гарантію сталого розвитку вітчизняної наукової школи архетипіки публічного управління.

Історія становлення та розвиток. Помітними віхами на шляху становлення Українська школа архетипіки стала реалізація засновниками таких завдань:

- *створення й адаптація для масових опитувань спеціальних психодіагностичних інструментів*, що їх склали проєктивна методика «колірних переваг» (автор – Е. Афонін; 1987, 1992) та особистісний опитувальник «БАД» (автори – Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко; 2000, 2002);

- *започаткування соціологічного моніторингу загальносистемних змін в Україні* (1992–2016), Росії (2010, 2011) та Білорусі (2010, 2011, 2013);

- *осмислення, узагальнення та концептуалізація* в соціетальній (1994), циклічній (1996) та архетиповій (2002–2016) парадигмах цих досліджень;

- *відкриття (травень 2014) веб-сторінки Української школи архетипіки* (<http://usarch.org/>), розвиток якої в перспективі тяжитиме на перетворення в інструмент глобальних соціально-маркетингових досліджень;

- *популяризація результатів досліджень учасників Української школи архетипіки* у форматі міжнародного лекторія «Закономірності та особливості Української трансформації» (жовтень 2015 – грудень 2016, https://www.youtube.com/playlist?list=PLCiE7UTMLHiNA_W5nY7tHQTm6wJeOPWyRy);

– апробація дискусійного майданчика у форматі Міжнародного інтернет-клубу друзів Української школи архетипіки (вересень 2016 – квітень 2017, <https://www.youtube.com/playlist?list=PLCiE7UTMLHiNdM-9MKDe4JC-QyqQsKWyp>);

– ліцензування в Міністерстві освіти і науки України вибіркової освітньої дисципліни «Архетипіка публічного управління» для циклу професійної підготовки в Національній академії державного управління при Президентові України здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (2016);

– ініціювання проведення в Україні відкритих лекцій іноземних партнерів Української школи архетипіки, прихильників аналітичної психології К. Г. Юнга (2017).

Ключові наукові публікації Української школи архетипіки

Монографії та складові монографій

1. *Афонін, Е. А.* Суспільний розвиток від Різдва Христового = Social development AD : [моногр.] [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Парламентське вид-во, 2000. – 312 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/Soc_Devel_2000.zip.
2. *Афонін, Е. А.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) : моногр. [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Видавець Парапан, 2002. – 352 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/VelykaRoztoka.pdf.
3. *Афонін, Е. А.* Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід : моногр. [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Золота миля, 2008. – 504 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/soz_zikl.rar.
4. *Бельська, Т. В.* Глобальне громадянське суспільство: сутність, генеза та вплив на державну політику України : моногр. / Т. В. Бельська ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К. : ВАДНД, 2016. – 300 с.
5. *Бутирська, Т. О.* Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні : моногр. / Т. О. Бутирська. – К. : НАДУ, 2007. – 484 с.
6. *Донченко, Е. А.* Архетиповий менеджмент : моногр. / Е. А. Донченко ; Нац. акад. пед. наук ; Ін-т соціал. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.
7. *Донченко, Е. А.* Социетальная психика / Е. А. Донченко. – К. : Наук. думка, 1994. – 208 с.
8. *Донченко, О. А.* Архетипи соціального життя і політика : моногр. / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
9. *Крымский, С. Б.* Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Крымский. – К. : Курс, 2000. – 308 с.
10. *Крюков, О. І.* Інституалізація політико-управлінської еліти [Електронний ресурс] / О. І. Крюков // Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення. – К. : НАДУ, 2006. – 252 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/Krukov_political.pdf.

11. *Мартинів А. Ю.* Історична соціологія (циклічна парадигма) : моногр [Електронний ресурс] / А. Ю. Мартинів ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К. : УАІД, 2004. – 288 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Martinov_sociology.pdf.
12. *Новаченко, Т. В.* Архетипова парадигма керівника в державному управлінні : моногр. [Електронний ресурс] / Т. В. Новаченко ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – Ніжин ; Київ : Видавець Лисенко М. М., 2013. – 320 с. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Novachenko.pdf>.
13. *Радченко, О. В.* Суспільні цінності в системі державного управління (категоріальний аспект) [Електронний ресурс] / О. В. Радченко // Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення. – Х. : Магістр, 2009. – С. 29–48. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Radchenko.pdf>.
14. *Суший, О. В.* Психосоціальна культура державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Суший ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Sushiy.pdf>.

Спеціалізовані збірники наукових праць

15. *Українська школа архетипіки: публікації за період 2010-2016* [Електронний ресурс] // Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/?lang=ukr&filtername=&filterautor=&filtertipvid=13&tip=dop&page=78&tipn=library>.

Публікації у фахових періодичних виданнях

16. *Афонін, Э. А.* Архетипика как новое научное направление междисциплинарных исследований проблем государственного управления / Э. А. Афонин, Е. В. Суший // Гос. упр. в XXI веке: традиции и инновации. – М. : Изд-во МГУ, 2011. – Ч. 3. – С. 111–122.
17. *Афонин, Э. А.* Цвет и психика = Color and Psyche [Електронний ресурс] / Э. А. Афонин // Аэропорт. – 2006. – № 1. – С. 52–55. – Режим доступу : <http://afonined.livejournal.com/1179.html>.
18. *Афонін, Е. А.* Закономірності та особливості української трансформації [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. В. Суший // Стратегічна панорама. – 2015. – № 1. – С. 94–108. – Режим доступу : <http://panorama.niss.gov.ua/content/articles/files/12s-1456310188.pdf>.
19. *Афонін, Е. А.* Психокультура України: «помаранчевий перехід» [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77–93. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php3?m=6&n=60&c=1281>.
20. *Афонін, Е. А.* Розвиток України: макросоціальний підхід / Е. А. Афонін // Віче. – 1996. – № 1. – С. 45–55.
21. *Афонін, Е. А.* Функціональна і компетентісна готовність державних службовців України до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії / Е. А. Афонін, О. М. Балакірева // Український соціум. – 2015. – № 1. – С. 7–22.
22. *Кримський, С. Б.* Архетипи Української культури / С. Б. Кримський // Вісн. НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.

Навчальна література

23. *Афонін, Е. А.* Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265–289. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Konzept_zasadi.pdf.
 24. *Соціальна глобалістика = Социальная глобалистика* : навч. посіб. [Електронний ресурс] / за наук. ред. Е. А. Афоніна, В. Д. Бондаренка, А. Ю. Мартинова. – К. : Освіта України, 2011. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Globalistika.rar>.
-

Наукове видання

АРХЕТИПІКА І ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ:
СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ

Збірник наукових праць переможців та кращих авторів
Сьомого міжнародного конкурсу молодих учених

Наукові редактори:
Едуард Афонін, Геннадій Рябцев

Київ
НТЦ «Псіхея»
2019

Підписано до друку 25.04.2019.
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. .
Ум.-друк. арк. . Гарн. Таймс.
Наклад 300 прим.

Науково-технічний центр «Псіхея».
04080, Київ-80, вул. Фрунзе, 40 Г, тел. (+38 044) 234-68-39.
E-mail: oil@ukroil.com.ua.
Свідectво серії ДК № 4412 від 17.09.2012.